Reactienota zienswijzen

Concept Strategisch Milieueffectrapport NSP (S-MER) en

concept Nationaal Strategisch Plan voor het GLB (GLB NSP)

Programmateam GLB NSP | Versie: 15 maart, definitief

Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Inhoud

Voorwoord 2
Leeswijzer 3
1. Algemeen 4
2. Communicatie 7
3. Administratieve lasten 8
4. Concept S-MER 9
5. Sectoren, verdienvermogen, afzet en jonge boeren 14
6. Conditionaliteiten 34
7. Eco-regeling 40
8. ANLb 46
9. Veenweiden en Natura2000, GBA algemeen 53
10. Dierenwelzijn 56
11. Eiwitstrategie 57
12. Kennis en innovatie 57

Voorwoord

Voor u ligt de reactienota op de ingediende zienswijzen op het concept van het Strategisch Milieueffectrapport (S-MER) en de samenvatting van het Nationaal Strategisch Plan (NSP) voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Het S-MER met als bijlage de samenvatting van het NSP heeft van 22 december 2021 tot en met 1 februari 2022 ter inzage gelegen.

In totaal hebben wij 125 zienswijzen ontvangen. Van deze zienswijzen zijn er 103 ingediend door individuele agrarische ondernemers en burgers en 22 namens organisaties. Dank aan iedereen die zo zorgvuldig meegelezen heeft met het S-MER en het NSP en suggesties voor verbetering heeft aangedragen. Uw zienswijzen helpen ons om zoveel als mogelijk rekening te houden met de verschillende belangen en visies uit het veld en geven ons de gelegenheid om belangrijke punten nogmaals te bekijken.

Een groot deel van de inbreng heeft betrekking op de akkerbouw. Dat is te begrijpen, omdat uit een rapport van de WUR blijkt dat de impact op de bedrijfsinkomens van deze sector groot is. Deze impact is een gevolg van de besluitvorming in Brussel en de keuzes die in het NSP worden gemaakt om de transitie naar een toekomstbestendige landbouw te ondersteunen. Een belangrijk uitgangspunt is dat ook de akkerbouw voldoende mogelijkheden moet hebben in de eco-regeling en bij instrumenten in de 2^{e} pijler om stappen te kunnen maken bij het verder verduurzamen van het bedrijf. De ingediende zienswijzen helpen om dit concreet te maken.

Uw zienswijzen worden meegenomen bij het opstellen van het definitieve NSP. Daarin zullen we ook de overige inbreng, zoals de reactie van de Europese Commissie op het concept ingediende plan, de inbreng van de partijen in de maatschappelijke begeleidingsgroep, de Tweede Kamer en Provinciale Staten meenemen.

Er zijn ook veel suggesties binnengekomen die te maken hebben met de uitwerking van het NSP. Waar relevant zullen we deze verwerken in de nationale NSP regelgeving zoals openstellingen voor subsidies. Op dit moment loopt er een praktijkproef waarbij we kijken hoe de akkerbouw nog meer tegemoet kan worden gekomen om de inkomensdaling (enigszins) te ondervangen en de akkerbouw ook de ruimte te geven om verder te verduurzamen. Deze uitkomst zullen we ook verwerken, hetzij in het NSP, hetzij in de uitwerking.

Het streven is om voor de zomer 2022 een definitief NSP in te dienen bij de Europese Commissie. Deze zal op de website toekomstGLB.nl worden gepubliceerd.

Uw inbreng wordt zeer gewaardeerd. Het is ook niet eenmalig. Het NSP is met inbreng van vele betrokken partijen - boeren(organisaties) en NGO’s - gemaakt. Daar gaan we mee door. Wij zullen de komende jaren regelmatig de uitvoering monitoren, evalueren en waar nodig bijsturen. Uw inbreng zal regelmatig nodig zijn, om de maatregelen van het NSP zodanig te optimaliseren dat ze bijdragen aan ‘toekomstbestendig boeren’.

Annemiek Hautvast
Programmadirecteur GLB NSP

Leeswijzer

Om de leesbaarheid van deze reactienota te verbeteren is er voor gekozen de zienswijzen samen te vatten en zo mogelijk op thema te groeperen. In de reacties gaan we in op de inbreng, waarbij we soms verwijzen naar het concept NSP zoals ingediend bij de Europese Commissie op 29 december 2021. Dit bevat meer informatie dan de samenvatting. Ook kan verwezen worden naar recente inzichten die in het definitief NSP nog een plek kunnen vinden.

Een aantal van de ingebrachte zienswijzen gaan niet direct in op specifieke onderdelen van het concept S-MER of het concept NSP, maar betreft algemene zienswijzen op de ambitie, de doelen en de aanpak op hoofdlijnen van het NSP, de haalbaarheid van het tijdspad en de verdeling van de middelen tussen de 1^{e} en 2^{e} pijler. Deze zienswijzen worden in hoofdstuk 1 ‘Algemeen’ behandeld.

In verband met de Algemene Verordening Gegevensbescherming worden individuele indieners niet met naam en toenaam genoemd. Organisaties worden wel benoemd.

1. Algemeen

Afrekenbare doelen en monitoring

Natuurmonumenten (mede namens LandschappenNL, Vogelbescherming Nederland en Wereld Natuur Fonds) merkt op dat het NSP vooral voor biodiversiteit en water weinig concrete en afrekenbare doelen bevat. Interventies zullen gaan bijdragen aan een aantal opgaven voor het voorgenomen Nederlandse natuurbeleid. Daaruit blijkt echter niet in welke mate het plan gaat bijdragen, welke andere nationale beleidsinstrumenten daarmee samenhangen en welke opgaven overblijven. De keuze voor vrijwilligheid geeft niet het vertrouwen dat het NSP een forse bijdrage gaat leveren aan het behalen van de doelen uit onder meer de EU Vogel- en Habitatrichtlijn en de Kaderrichtlijn Water. Natuurmonumenten wijst op het standpunt van de Europese Commissie dat duidelijk moet blijken hoe het NSP bijdraagt aan realisatie van de doelen van de Europese Green Deal en daarbij behorende Boer tot Bord strategie. Ze constateren echter dat deze beleidsvoornemens slechts zeer sporadisch terugkomen en er geen inhoudelijke uitspraken over worden gedaan, bijvoorbeeld over de reductie van het gebruik van kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen. Natuurmonumenten pleit daarom voor het opnemen van heldere, afrekenbare (tussen)doelen, die jaarlijks worden geëvalueerd en waar nodig worden bijgestuurd, waarbij het ecologisch doelbereik leidend zou moeten zijn. Ook stelt zij dat nog onvoldoende duidelijk is, in hoeverre er naast de vrijwillige interventies ook gestuurd wordt op flankerend beleid met bijbehorende wet- en regelgeving.

LTO Nederland geeft aan nauw betrokken te willen zijn bij het proces voor de monitoring en de jaarlijkse evaluatie en het doorvoeren van praktische aanpassingen.

Reactie:

- De Europese Commissie heeft in de GLB-verordening aangegeven welke indicatoren aan de doelen zijn gekoppeld en daarom moeten worden gebruikt, zodat de voortgang van de uitvoering van het NSP op Europees niveau kan worden gevolgd. Het NSP kent zowel outputindicatoren als indicatoren gericht op het resultaat. Dit indicatorensysteem is niet voldoende om de voortgang van het beleid te monitoren. Daarom wordt er een uitgebreider monitoringsysteem opgezet bedoeld om het beleid beter te kunnen evalueren. De Europese Commissie heeft hiervoor in februari 2022 wetgevende voorstellen gepresenteerd. Aanvullend zal Nederland, overeenkomstig de toezegging aan de Tweede Kamer op 14 december 2021, een nationaal systeem van monitoring en evaluatie opzetten. Naast ecologische, zal het ook economische doelen omvatten.
- Op 29 december 2021 diende Nederland het concept NSP in bij de Europese Commissie. In deze versie geeft Nederland aan hoe met het NSP wordt bijgedragen aan de Europese doelen uit de Boer tot Bord en de Biodiversiteit strategieën. Op 11 februari werd dit concept NSP in zijn geheel gepubliceerd op de website www.toekomstglb.nl. Ook vindt u hierin de nationale aanpak ten aanzien van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen en de steunmogelijkheden voor bovenwettelijke maatregelen.
  Het concept NSP is nog onderwerp van gesprek met de Europese Commissie. Naar aanleiding van de observaties door de Commissie, die 31 maart worden verwacht, wordt bekeken of het NSP aangepast moet worden om te voldoen aan de wettelijke vereisten.
- Bijlage XIII van de Strategische Plan verordening geeft een overzicht van de flankerende wet- en regelgeving met betrekking tot klimaat, milieu, biodiversiteit en dierenwelzijn die relevant is voor het GLB. Aanscherping kan door de aanpassing van de betreffende EU

richtlijnen en/of door aanpassing van de nationale uitvoeringsplannen en -strategieën. Aanpassing van bijvoorbeeld beheerplannen in Natura2000-gebieden werd op voorhand niet uitgesloten, maar bleek geen korte termijn oplossing. Dit is één van de redenen, waarom in het GLB ook het pad van de vrijwilligheid wordt gevolgd.
- LTO en ook de andere stakeholders zullen via de maatschappelijke begeleidingsgroep worden betrokken bij het plan van aanpak en de uitwerking van de monitoring. In de uitvoeringsfase van het NSP zal er een monitoringscomité worden ingesteld. Leden zijn vertegenwoordigers van onder ander de landbouwsector, relevante maatschappelijke instanties en de overheid. Het monitoringscomité zal een rol spelen bij het bewaken van de voortgang in de uitvoering en het bereiken van de ambities.

Goedkeuring

LTO Nederland vraagt zich af in hoeverre er nog ruimte is om het concept-NSP te wijzigen. Daarbij wijst zij op de mogelijkheid dat de Commissie wil wachten tot alle lidstaten hun plan hebben ingediend om ze tegelijk te informeren en om vervolgens alle 27 NSP's te kunnen beoordelen. Ook ziet zij de gesprekken met de Commissie over onderdelen van het NSP als beperking voor het aanbrengen van wijzigingen. Verder wijst LTO erop dat het nieuwe GLB op 1 januari 2023 van start moet gaan. En dat veel boeren en tuinders voor hun productieplanning al in juni 2022 moeten weten waar ze aan toe zijn.

Reactie:
- Wij streven er inderdaad naar om zo snel mogelijk duidelijkheid te krijgen, zodat boeren weten waar ze aan toe zijn . We zijn hierover in gesprek met de Europese Commissie. Wij zijn van mening dat het later indienen van NSP's door andere lidstaten niet vertragend mag werken op het goedkeuringsproces voor het Nederlands NSP.

Internationale samenwerking

LTO merkt op dat er nauwelijks aandacht is voor internationale samenwerking. Ze stelt voor gunstiger voorwaarden te stellen aan internationale operationele groepen en andere manieren van internationale uitwisseling laagdrempelig aan te bieden.

Reactie:
- De internationale samenwerking wordt vormgegeven via het zogenoemde European Innovation Partnership (EIP). Met interventie I.77.1 'Samenwerking voor ketens, sectoren, duurzamer voedsel, GLB-pilots en innovatie EIP' worden operationele groepen ondersteund, die in een Europees netwerk innovaties ontwikkelen en verspreiden. Het GLB-netwerk wordt ingezet om deze groepen hierin te ondersteunen.

Gebiedsgerichte maatregelen

De provincie Zeeland stelt voor om voor alle gebieden in Nederland gebiedsgerichte investeringen beschikbaar te houden. Elk gebied heeft haar eigen uitdagingen, waar op een gebiedsgerichte manier aan gewerkt kan worden. Op die manier zou het NSP veel meer kunnen inzetten op een spreiding door het hele land van bewezen positieve effecten op de opgaven voor bodem, water en biodiversiteit.

Reactie:

- Het NSP heeft ook mogelijkheden voor de opgaven buiten de veenweiden en de Natura2000-gebieden op de hoge zandgronden. Het biedt diverse interventies met een gebiedsgerichte focus, die voor Zeeuwse landbouwers interessant kunnen zijn. Allereerst zal de eco-regeling (onder de 1e pijler) ook gebiedsgericht ingevuld worden. Een nieuwe praktijkproef in 2022 moet helpen om dit te realiseren, ook voor akkerbouwers. Naast ANLb wordt ook zwaarder ingezet op LEADER, wat mogelijkheden biedt voor verbinding tussen het GLB NSP en het gebiedsgerichte beleid. Daarnaast zijn er twee interventiemaatregelen ten behoeve van integrale gebiedsontwikkeling, zowel voor de voorbereiding als voor de realisatie. Deze twee maatregelen kunnen breed, in alle gebieden in Nederland worden ingezet.

Geld op het boerenerf

LTO Nederland pleit er voor de middelen uit de 2e pijler op het erf te laten landen. Zij wijst daarbij op de aard van het GLB en de inkomenssituatie op veel bedrijven. LTO constateert dat er veel meer uitdagingen zijn, dan dat het huidige GLB-budget toestaat. Het GLB moet vooral inkomensbeleid voor agrariërs zijn. Andere doelstellingen, zoals voor veenweiden en Natura2000-gebieden moeten uit andere fondsen gefinancierd worden. Bovendien zou een gebiedsgericht beleid via het GLB praktisch onuitvoerbaar zijn, omdat daarvoor nu ook de tijd ontbreekt. LTO constateert echter dat in het concept-NSP aanzienlijke bedragen worden vrijgemaakt voor 'integrale gebiedsontwikkeling'. Dat gaat veel breder dan land- en tuinbouw en dient daarom uit andere fondsen gefinancierd te worden.

Een agrariër stelt dat de GLB-gelden uitsluitend bij agrariërs terecht moeten komen. Hij pleit er voor om zoveel mogelijk directe steun te verlenen via een hectarepremie onder de 1e pijler met nadruk op de kleine en middelgrote familiebedrijven. Zodat ook deze bedrijven mee kunnen in de omschakeling naar een meer duurzame landbouw. Nu zouden het vaak de grote bedrijven en niet primair agrarische bedrijven zijn die de subsidies uit de 2e pijler opstrijken.

Reactie:

- We zijn het eens met de constatering van LTO, dat de opgave in het landelijk gebied groter is dan wat met het GLB-budget gerealiseerd kan worden. Daarom zijn er bij het opstellen van het ingediende NSP keuzes gemaakt bij de inzet van GLB in het landelijk gebied en tegelijk is oog gehouden voor de inkomenspositie van boeren. Deze keuze is onder andere gebaseerd op het rapport van de WUR 'Naar een doeltreffend en doelmatig Nationaal Strategisch Plan' (Baaijen et al. 2021). In dit rapport is de conclusie getrokken dat het gebiedsgericht inzetten van het GLB het meest effectief is om een bijdrage te leveren aan de opgaven in het landelijk gebied. De interventie Integrale gebiedsontwikkeling speelt in op de brede GBA-opgave op of ten behoeve van het landbouwbedrijf en de toekomstbestendigheid.
  Daarnaast stelt de uitwerking van de 2e pijler boeren in staat stelt om zaken samen met anderen op te pakken. De verantwoordelijkheid voor de landbouwtransitie moet gedeeld worden en dan moeten we ook het geld dat daarvoor beschikbaar is, (willen) delen. De invulling van de 2e pijler is erop gericht om boeren te ondersteunen bij duurzame landbouw, bijvoorbeeld via ondersteuning van investeringen, projecten en het ANLb.
- Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid is er voor duurzaam, voedzaam, veilig en betaalbaar voedsel. Maar ook om boeren een redelijk inkomen te geven. Met ingang van 2023 krijgen kleinere bedrijven extra inkomenssteun. Daarvoor wordt de inkomenssteun

bij de grotere bedrijven afgeroomd. Een herverdeling dus van groot naar klein. Een plafond voor de inkomenssteun (bijvoorbeeld niets meer boven 100.000 euro) is dan niet meer nodig. Met de inzet van bijvoorbeeld de eco-regeling, maar ook door extra geld vrij te maken voor 2e pijler-maatregelen, zoals agrarisch natuurbeheer en milieuvriendelijke investeringen kunnen kleine als grote bedrijven ondersteund worden bij hun omschakeling naar een meer duurzame landbouw.

Overheveling

Natuurmonumenten (mede namens LandschappenNL, Vogelbescherming Nederland en Wereld Natuur Fonds) geeft aan dat zij blij is met de keuze om de overheveling van de 1e pijler naar de 2e pijler te verhogen van 15% naar 30% met een stapsgewijze toename van 4 procent per jaar. Die toename is essentieel om de doelen voor klimaat, water en biodiversiteit te kunnen bereiken. Randvoorwaarde is evaluatie van de ecologische effecten van onder andere de inzet van middelen uit de 2e pijler voor extensivering rond Natura2000-gebieden en voor peilverhoging in de veenweidegebieden.

Een viertal regionale natuurorganisaties alsook een aantal individuele burgers heeft een zienswijze ingediend met een zelfde tekst. Daarin geven ze aan de koerswijziging te ondersteunen naar het sterker belonen van toekomstbestendig boeren en van boeren die actief bijdragen aan de gewenste transitie in de landbouw. Ze pleiten er voor gebruik te maken van de wettelijke mogelijkheid om de overheveling van het budget voor de 1e pijler naar de 2e pijler te verhogen naar 42%.

Reactie:

- De overheveling groeit naar 30% in 2027. De overhevelingsmiddelen worden ingezet voor zowel veenweiden en Natura2000-gebieden als voor andere gebiedsgerichte inzet zoals ANLb en integrale gebiedsontwikkeling. Een nog grotere overheveling zou de balans tussen de drie hoofddoelen van het GLB geen goed doen. Daarbij is het van belang dat boeren tijd en ruimte krijgen om deze transitie te implementeren in hun bedrijfsvoering. Om die reden is voorzien in aanvullende financiering voor de aanpak van veenweiden en Natura2000-gebieden. Gelet op de opgaven ten aanzien van klimaat en milieu in Nederland is een grote rol weggelegd voor de nationale financiële middelen uit het regeerakkoord voor klimaat en voor stikstof en biodiversiteit.
- In het NSP is er gekozen voor een balans om enerzijds de boeren te ondersteunen in hun bedrijfsvoering en anderzijds om te groeien in het belonen van maatschappelijke diensten. Daarbij is het van belang dat boeren tijd en ruimte krijgen om deze transitie te implementeren in hun bedrijfsvoering.
- Het NSP ondersteunt meerdere groene doelen: natuur, klimaat, water en milieu. Om hier aan bij te dragen is gekozen voor een ambitieuze overheveling van de 1e naar de 2e pijler. Om de doelen voor de KRW te halen zijn aanvullende maatregelen nodig. Dit zijn onder meer de instrumenten in het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn en de middelen uit het regeerakkoord voor nitraat en biodiversiteit.

2. Communicatie

Natuurmonumenten (mede namens LandschappenNL, Vogelbescherming Nederland en Wereld Natuur Fonds), BoerenNatuur en AVN Hollands Noorden vragen om net als andere Europese lidstaten zowel het volledige NSP als het S-MER openbaar te maken. Zodat er een

compleet oordeel geveld kan worden over de plannen en verwachte effecten van de maatregelen binnen de kaders van het NSP op de leefomgeving.

Reactie:

- De ingediende versie van het concept NSP is op 11 februari 2022 geplaatst op de website toekomstGLB: https://www.toekomstglb.nl/actueel/nieuws/2022/02/11/volledige-versie-ingediend-glb-nationaal-strategisch-plan-nu-ook-in-te-zien. De details die nodig zijn voor een goede implementatie worden in 2022 ontwikkeld. Hierover vindt met regelmaat overleg plaats met stakeholders zoals BoerenNatuur en diverse natuur- en milieuorganisaties.
- Voor het S-MER zijn, zoals gebruikelijk, alternatieven ontwikkeld waarvan de effecten zijn bepaald. Deze effecten zijn gedeeld met de maatschappelijke begeleidingscommissie. Daarmee is geborgd dat de effectbeoordeling van de alternatieven (op hoofdlijnen) draagvlak had. Het concept van het S-MER is (vervolgens) betrokken bij de besluitvorming over het NSP om daarmee invulling te geven aan het doel van het S-MER: milieu een volwaardige rol geven in de besluitvorming door de consequenties van mogelijke keuzes inzichtelijk te maken. Een S-MER is niet bedoeld om achteraf te verklaren, wat het milieueffect van het besluit is. Mede op grond van de bevindingen van het concept S-MER zijn uiteindelijk keuzes gemaakt voor de invulling van het NSP, waarvan in december een concept naar Brussel is gestuurd en waarvan de samenvatting was bijgevoegd bij de terinzagelegging van het S-MER. Zoals gebruikelijk is het S-MER ter inzage gegaan met het laatste concept van het besluit (in ruimtelijke procedures: het ontwerp-besluit); ook hierin volgt de procedure van het S-MER de reguliere gang van zaken.
  De definitieve afronding van het S-MER is uitgevoerd in combinatie met de definitieve afronding van het NSP; bij beide zijn daarin de inspraakreacties betrokken. In het definitieve S-MER wordt beknopt en ter informatie het milieueffect van het NSP beschreven.

3. Administratieve lasten

LTO Nederland, Vereniging Noardlike Fryske Wâlden en een agrariër zetten vraagtekens bij het streven naar vereenvoudiging en minder regeldruk. Praktische boeren en tuinders zouden zelf moeten kunnen aanhaken, zonder de hulp van adviseurs. Vanuit dat standpunt wordt gepleit voor verlaging van de administratieve lastendruk en voor een puntensysteem voor de eco-regeling dat aansluit met systemen die nu al in de ketens worden gehanteerd.

Reactie:

- Er wordt terecht aangegeven dat het verminderen van administratieve lasten ingewikkeld is en niet altijd lukt. Technische ontwikkelingen zorgen ervoor dat er meer informatie beschikbaar komt en ook gebruikt wordt. Een voorbeeld is de verplichte invoering van areaalmonitoring (het gebruik van satellieten voor het GLB). In het NSP zorgt de Europese regelgeving (en de Nederlandse invulling daarvan) voor meer behoefte aan informatie. Hierdoor zal binnen het NSP meer afstemming met de aanvragers gezocht worden. In het systeem zal daarmee sprake zijn van een toename van het contact, wat ervaren kan worden als administratieve last.

Binnen dat systeem met extra informatie is het de wens van Nederland aanvragers te helpen waar het kan. Door bijvoorbeeld het vooraf invullen van aanvragen. Hierbij is het doel van het NSP de aanvrager te helpen en te faciliteren. Niet door minder contact te hebben, maar door dit contact te richten op het ondersteunen bij het correct aanvragen van subsidies. Dit voorkomt correcties en sancties. Dit proces zal de komende jaren verder ontwikkelen; vanaf 2023 zijn hierin nog een aantal stappen mogelijk. Er komt voor de eco-regeling in de zomer van 2022 een simulatietool en ook de ontwikkeling van een geo-tag app kan boeren ondersteunen. Met die app kunnen met een mobiele telefoon gemaakte foto's als bewijs kan dienen voor bijvoorbeeld de aanleg van landschapselementen.

4. Concept S-MER

De Nederlandse Akkerbouw Vakbond (NAV) heeft een aantal algemene bezwaren tegen het concept S-MER. Daarnaast heeft NAV in haar zienswijze reacties opgenomen, die ingaan op specifieke passages in het concept S-MER. Voor de inzichtelijkheid zijn de bezwaren in dit hoofdstuk geordend op basis van enkele thema's.
LTO Nederland heeft een vraagteken geplaatst bij het meenemen van een lagere deelnamebereidheid in het S-MER.

Conditionaliteiten

Bezwaar wordt gemaakt tegen de uitspraak in het concept S-MER dat bufferzones rondom alle Natura2000-gebieden komen te liggen. Deze uitspraak zou nog nooit ergens ter sprake zijn geweest.
Bufferstroken zouden geen effect hebben op waterkwaliteit? NAV vraagt, waarom ze er dan moeten komen?
Van de bufferzones wordt verwacht dat zij bijdragen aan de waterkwaliteit, mits ze zijn ingericht op de behoefte in een Natura2000-gebied. Hier wordt niet gezegd dat het effect wel eens zou kunnen tegenvallen, zoals bij MER-A wel steeds gebeurt.
Het positieve effect van GLMC 7 (rustgewas) en de teelt van weerbare gewassen wordt in MER-B te zwaar aangezet.

Reactie:

- De bufferzones rondom Natura2000 gebieden volgen uit een scenario-onderzoek door WUR. Dit onderzoek is uitgevoerd vanuit het bereiken van de Natura2000 instandhoudingsdoelen. Zowel in het WUR-onderzoek als in het S-MER is verkend of deze doelstelling haalbaar is en onder welke condities. In het S-MER is onderzocht, wat daarvan de meerwaarde is voor het milieu. Deze informatie diende als input voor het NSP. In het S-MER kunt u lezen dat de bufferzones bijdragen aan het behoud en herstel van biodiversiteit.
- Bufferstroken hebben betrekking op GLMC 4, één van de conditionaliteiten voor grondgebonden steun. Bufferstroken hebben een positief effect op de waterkwaliteit mits voldoende breed en voldoende toegepast. Positieve effecten zijn nog te verwachten bij bedrijven die nu nog geen bufferstroken hanteren.
- Wat betreft uw opmerking over het effect van de bufferzones voor de waterkwaliteit merken wij op dat de auteurs in het definitieve S-MER de tekst hebben opgenomen: "Vanuit het ANLb zijn er goede en minder goede voorbeelden bekend van passende

inrichting van bufferstroken. Een regionale en professionele invulling van de bufferstroken op basis van de goede voorbeelden zal dus bijdragen aan positieve effecten."
- De opstellers van het S-MER zijn zich bewust van de relatie met het 7e NAP, wat u bijvoorbeeld kunt terugvinden in paragraaf 5.3. Ze realiseren zich daarbij dat weerbare rassen niet binnen vijf jaar breed beschikbaar zijn, maar inzet daarop draagt (op langere termijn) wel positief bij aan doelen van het GLB.

Eco-regeling

Bezwaar wordt gemaakt tegen de opmerking in het concept S-MER bij de vergelijking van de varianten, dat het gunstiger uitvallen van MER-A teniet kan worden gedaan door het niet deelnemen van boeren aan een activiteit in de eco-regeling, die een bepaald criterium ondersteunt. Gesteld wordt dat deze opmerking niet tegelijk kan gelden voor alle criteria, omdat elke activiteit in de eco-regeling minstens één criterium steunt.
Verschillende activiteiten onder de eco-regeling dragen bij aan verbetering van de waterkwaliteit, bij MER-A meer dan bij MER-B.

Reactie:
- De eco-regeling is zo opgesteld dat boeren kunnen kiezen uit verschillende maatregelen, die op verschillende milieucriteria een effect hebben, maar op andere criteria niet. Per effect is daarom in het S-MER duidelijk gemaakt, dat het effect op dat criterium kan tegenvallen, als boeren veelal kiezen voor maatregelen die op dat criterium geen effect hebben. Omdat dit MER het NSP op hoofdlijnen beoordeelt, kan er geen overkoepelende uitspraak gedaan worden over op welke criteria de bijdrage het grootst is. De conclusie van het MER blijft dus op hoofdlijnen dat de eco-regeling in MER-A een grotere bijdrage levert aan de positieve milieueffecten dan de eco-regeling in MER-B.
- Uw opmerking is terecht. De auteurs hebben in het definitieve S-MER tekst toegevoegd dat door verbetering van de bodemkwaliteit ook de waterkwaliteit verbetert. In MER-A is meer geld beschikbaar voor de eco-regeling en daarom zijn de effecten op waterkwaliteit voor de eco-regeling in MER-A naar verwachting iets positiever dan in MER-B.

Haalbaarheid en uitvoerbaarheid van maatregelen

Bezwaar wordt gemaakt tegen de opmerking in het concept S-MER dat veel positieve effecten wegvallen, als het veenweidepeilverhogingsbesluit niet binnen deze GLB-periode wordt gerealiseerd. Gesteld wordt dat er meer zaken zijn die een gunstig effect lijken te hebben, die al verplicht zijn in het 7^{e} NAP, of niet binnen deze GLB-periode beschikbaar zijn. Ook zou de stimulering van de vraag naar biologisch voedsel worden overschat.
Volgens NAV is het onduidelijk, hoe productieve investeringen de positie in de keten beïnvloeden.
Hoe kunnen rustgewassen en niet-productief areaal bijdragen aan verbetering van Natura2000-gebieden door het beter vasthouden van water?
Hoe kan het dat niet-productief areaal, zeker als een strook braak ligt, meer bijdraagt aan het benutten en vasthouden van regenwater dan productief areaal?
Rustgewassen en niet-productief areaal zouden meer regenwater vasthouden. Dit klopt volgens NAV niet bij braaklegging.
Hoe zorgen weerbare teelten voor kleinere watervraag, met name op zand?

De aanname dat er legio weerbare rassen beschikbaar komen, die nu nog niet geteeld worden, geeft een overschatting van MER-B.
De politiek heeft geen keuze gemaakt tussen de algemene soorten (o.a. grutto, kiekendief, etc.) en specifieke zeldzamere soorten in Natura2000-gebieden.

Reactie:

- Kleinere effecten als gevolg van vertraagde invoering van peilaanpassing zijn in de conclusie van MER-B benoemd. Het niet toerekenen van de milieueffecten bij invoering van het 7e AP wordt onder de vergelijking van de alternatieven benoemd: milieueffecten kunnen niet én in het MER voor het 7e NAP én in het S-MER voor NSP worden opgenomen. Ten tijde van de opstelling van het concept S-MER NSP was echter het 7e NAP nog niet zeker, zodat effecten genoemd zijn met deze kanttekening erbij.
  In hoeverre het stimuleren van biologisch voedsel gerealiseerd kan worden door inzet van sectorale steun en andere vraagstimulerende maatregelen vanuit het GLB-NSP vraagt nader vervolgonderzoek. Het S-MER concludeert slechts dat biologische teelt milieuvriendelijker is, maar doorgroei belemmerd wordt door tekort aan vraag. Dit doet niets af aan de ambitie van het NSP het biologisch landbouwareaal te vergroten en de positieve milieueffecten die volgen uit deze areaaluitbreiding.
- Productieve investeringen in bijvoorbeeld innovatieve machines of precisielandbouw kunnen leiden tot energie efficiëntie, betere bodemkwaliteit, kleiner risico op vervuiling en tot waardevermeerdering. Dit zal in de positie in de keten ten goede komen.
- Als door toepassing van rustgewassen in het meerjarig teeltplan de bodemstructuur verbetert, kan daarin meer neerslag worden vastgehouden. Door meer regenwater vast te houden stijgen de grondwaterstanden ter plaatse van rustgewassen en niet-productief areaal. Bij niet-productief areaal is daarnaast de verdamping kleiner. In drogere perioden zakt dan de grondwaterstand door beide oorzaken minder onder de betreffende percelen. In de buurt van N2000 kan dat effect uitstralen tot in het natuurgebied. Dit is wel sterk afhankelijk van de lokale geohydrologische situatie.
- Braakliggende percelen verdampen minder water vanuit de bodem dan productieve gewassen. Hierdoor wordt een groter deel van de neerslag toegevoegd aan het bodemvocht en het grondwater. Dit extra water wordt dus wel vastgehouden in de bodem, maar wordt inderdaad op dat moment niet direct benut door gewassen. Het extra water kan dan mogelijk worden benut door een opvolgend productief gewas op dat perceel, of door gewassen op aanliggende percelen als het grondwater uit het braakliggende perceel daar naar toe kan stromen.
- Bij braakligging is de verdamping minder en neemt het organische stofgehalte toe. Daarmee sluit de water- en nutriënten kringloop. Het is wel de vraag of dit water ook daadwerkelijk wordt benut.
- Weerbare teelten kunnen ook gewassen zijn die minder water vragen en zonder (of met minder) beregening droge perioden kunnen overleven (niet alleen rassen die minder gevoelig zijn voor ziekten en plagen). In droge periodes is er daardoor een lagere beregeningsbehoefte om de gewassen te laten groeien. Er is dus een lagere watervraag aan het oppervlaktewatersysteem of aan het grondwater om te kunnen beregenen.
- De opstellers van het S-MER realiseren zich dat weerbare rassen niet binnen vijf jaar breed beschikbaar zijn. Deze nuance is door de auteurs over genomen in het definitieve S-MER.

- Uw vraag over de keuze tussen algemene soorten (grutto en kiekendief) en de zeldzame soorten in Natura2000 gebieden raakt aan de systematiek van EU Vogel- en Habitatrichtlijnen. Ten principale geldt er een herstelopgave voor gebieden waar de toestand van beschermde dier- en plantensoorten is verslechterd en een instandhoudingsplicht in gebieden die voldoen. Dat wordt vastgelegd in beheerplannen. Die kunnen voor ieder gebied er anders uit zien. Voor een aantal diersoorten waaronder vogels geldt een algemene beschermingsverplichting, ook buiten Natura2000 gebieden. Het is daarom logisch om ook op landbouwgrond buiten N2000 gebieden maatregelen te nemen om weide- en akkervogels te beschermen.

Juistheid van de analyse

NAV vindt dat op diverse plekken reden is voor twijfel over de juistheid van de analyse in het concept S-MER, en MER-A daarom objectief gezien meer gunstige effecten zou hebben dan MER-B.
MER-A heeft volgens NAV een veel groter effect op biodiversiteit in heel Nederland en minder op alleen bijzondere soorten in N2000-gebieden.
MER-A levert grotere bijdrage aan het sluiten van kringlopen en regels werken belemmerend.
Waarom is alleen maar gekeken naar watertekort en niet naar wateroverlast?
Peilverhoging in veenweidegebieden en aanleg van bufferstroken tast het landschap aan, wat een argument tégen MER-B is, terwijl MER-A meer bijdraagt aan landschapskwaliteit.
MER-B zou leiden tot minder, maar wel beter voedsel door overschakeling op biologische landbouw, wat echter volgens de NAV niet kan worden verwacht gezien ervaringen en achterblijvende vraag.
De stelling dat MER-B meer kans biedt voor nichemarkt ontwikkeling en dus beter is voor het inkomen, zou onvoldoende zijn onderbouwd.

Reactie:
- Het S-MER geeft een objectieve uiteenzetting van de milieueffecten van twee uiterste alternatieven, MER-A en MER-B. Het NSP put uit beide alternatieven om toekomstbestendig boeren mogelijk te maken, daarbij uitdagingen op het gebied van natuur, milieu en klimaat serieus nemend.
- Het S-MER beschrijft dit effect op biodiversiteit ook op pagina 30. "In alternatief MER-A zijn de maatregelen veelal lokaal. Dit alternatief leidt naar verwachting tot sterkere verbetering van de algemene biodiversiteit verspreid over Nederland. [...] Alternatief MER-A draagt beperkt bij aan een verbetering van de doelrealisatie in Natura2000-gebieden."
- Er is sprake van een positieve bijdrage aan het sluiten van kringlopen op bedrijfs- en perceelniveau, maar hier ligt ook op ketenniveau een uitdaging. MER-A draagt inderdaad iets meer bij via de eco-regeling, maar daartegenover staat dat MER-B via GLMC 4 en 8 scherpere eisen stelt die het sluiten van kringlopen stimuleert. Beide alternatieven zijn daarom gelijkwaardig beoordeeld in de positieve effecten op het sluiten van kringlopen.
- De zienswijze maakt hier niet duidelijk, waarom niet-productief areaal gevoeliger is voor wateroverlast. Onze analyse is dat de structuurverbetering die optreedt bij een vruchtwisseling met een jaar niet-productief (maar wel begroeid) areaal, leidt tot beter vochtvasthoudend vermogen (in droge tijden) en betere doorlatendheid in natte perioden, zodat minder verslemping optreedt. Beide effecten zijn positief.

- De conclusie in de zienswijze dat peilverhoging in veenweidegebieden en aanleg van bufferstroken het landschap aantast, is niet juist. Alleen als peilverhoging in veenweidegebieden leidt tot een ander landgebruik, tast dit het landschap aan. Onder andere omdat de referentie het landgebruik met (melk)veehouderij is. Als bufferstroken in veenweidegebieden gemaaid blijven worden, leidt dit niet tot een ander landschappelijk beeld dus niet tot een afwijking van de referentie.
  We willen er op wijzen, dat het S-MER geen (beleids)keuze maakt. Het S-MER beoordeelt de bandbreedte en het NSP is mede gebaseerd op dit S-MER onderzoek.
- Het S-MER stelt niet dat biologisch voedsel beter is dan gangbaar geteeld voedsel, maar dat een deel van de maatschappij dit hoger waardeert. Daarnaast is geconstateerd dat biologische teelt beter voldoet aan de ecologische doelen van het GLB, zodat biologische boeren automatisch aan niveau goud van de eco-regeling voldoen.
  Zoals NAV ook stelt, blijft de vraag naar biologische producten in Nederland achter. Om dit te stimuleren heeft alternatief MER-B meer maatregelen en middelen beschikbaar bij maatregelen voor kennis en innovatie, samenwerking en productieve investeringen.
- Het S-MER stelt dat MER-B meer budget heeft voor de ontwikkeling van niche productiesystemen met lokale afzet en kortere ketens. Het stelt daarmee niet dat MER-B beter is voor het inkomen.

Betrokkenheid stakeholders

NAV is niet tevreden over het stakeholdermanagement, omdat de maatschappelijke begeleidingsgroep niet representatief zou zijn samengesteld, er voor de praktijktoets slechts met 69 boeren is gepraat en NAV niets van haar inbreng terugvindt in de SWOT of de eco-regeling.

Reactie:
Deze zienswijze over stakeholdermanagement heeft betrekking op het NSP zelf. Het S-MER is een onafhankelijk, door experts opgesteld, onderzoek dat in concept al wel met de MBG is gedeeld ter verificatie. Juist om ook de sector gelegenheid te geven een oordeel te vormen zijn beide ter inzage gelegd en zijn zienswijzen betrokken bij de afronding van het S-MER.

Deelnamebereidheid

Het percentage akkerbouwers dat zal deelnemen, zal volgens NAV drastisch dalen. Ze pleit voor een onderzoek naar het effect van een lagere deelname, onder andere het effect op een verschuiving naar meer dierlijke productie.
Wat gebeurt er met het overgehevelde geld, als het besluit over veenweiden en bufferzones niet binnen deze GLB-periode plaats vindt? Veenweideboeren worden nu op drie manieren bevoordeeld: in het Veenweideprogramma, via overgeheveld geld uit de 2e pijler én via een hogere hectarepremie in de 1e pijler. Een niet te verdedigen voorkeursbehandeling van de melkveehouders in veenweidegebieden en in strijd met de Europese bepalingen. NAV wijst op de mogelijkheden om via de teelt van eiwitgewassen te betrekken bij de doelen van het GLB voor biodiversiteit, bodemkwaliteit en klimaat. Ook zullen er minder akkerbouwers afhaken, als er meer mogelijkheden komen voor akkerbouwers in de eco-regeling en in de 2^{e} pijler.
LTO Nederland stelt dat de deelnamebereidheid kan afnemen als de extra kosten en lagere opbrengsten niet worden vergoed door een betere prijs. Dit zou blijken uit de eerste praktijktoets, maar is niet meegenomen in het S-MER.

Reactie:

- In het S-MER kon geen reële schatting worden gemaakt van het aantal boeren dat deelneemt aan het GLB, omdat NSP nog niet was uitontwikkeld. Wel is daarom reeds opgenomen: "het kan zijn dat boeren vanwege een lagere basispremie in combinatie met hogere conditionaliteit afzien van deelname aan het GLB-NSP. Aangezien er nog te beperkt zicht is op een zogeheten ‘deelnamebereidheid’ is hier in de alternatieven en effectbeoordeling geen rekening mee gehouden." Dit heeft tot extra aandacht hiervoor geleid bij de afronding en de besluitvorming rond het NSP. Indien deelname aan het GLB-NSP minder groot is dan waarmee in dit S-MER rekening is gehouden, zullen de in beeld gebrachte milieueffecten kleiner uitvallen.
- Het klopt dat voor gedwongen peilverhogingen en bufferzones besluiten nodig zijn die langer kunnen duren dan de looptijd van het NSP. Die kanttekening wordt in het S-MER ook gemaakt, inclusief de nuancering over de effecten (par 5.3) en de wens om dit te monitoren. Eiwithoudende gewassen als hoofdgewas, meerjarige gewassen en strokenteelt zijn onderdeel van de eco-regeling en worden dus gewaardeerd en beloond.
- Landbouwers ontvangen in de veenweiden momenteel geen extra hectare premie uit de 1e pijler. Hierover zal een besluit worden genomen bij de definitieve invulling van GLMC 2; deze is voorzien in 2024 of 2025.

5. Sectoren, verdienvermogen, afzet en jonge boeren

Akkerbouw

De Nederlandse Akkerbouw Vakbond, BO Akkerbouw, Royal Avebe en een zevental individuele agrariërs hebben een zienswijze ingediend, waarin aandacht wordt gevraagd voor de gevolgen van de voorstellen in het concept NSP voor de akkerbouw.

De Nederlandse Akkerbouw Vakbond geeft aan dat zij er voorstander van is dat boeren hun inkomen uit de markt halen. Zij is van mening dat daarvoor een markt- en prijsbeleid ontbreekt, zodat ze genoodzaakt is zich in te zetten voor toeslagen uit het GLB. De NAV wijst op het signaal in een rapport van Wageningen UR, dat met de huidige bedrijfstoeslagen al 20 tot 35% van de akkerbouwbedrijven onder de lage inkomensgrens zit. De NAV stelt dat de steun in het nieuwe GLB met name voor akkerbouwers sterk zal afnemen. Daardoor vrezen zij dat vooral de akkerbouw-familiebedrijven extra getroffen zullen worden en het voortbestaan van de akkerbouw in Nederland in het geding is. Het eerste doel van het GLB, ´een leefbaar landbouwinkomen en voedselzekerheid´ zal op die manier niet gehaald worden. Voor akkerbouwers geldt dit ook voor het doel van het NSP: ‘Toekomstbestendig boeren sterker belonen’. De NAV onderbouwt haar standpunt met de beschrijving van vier oorzaken voor afname van de GLB-bijdragen aan het akkerbouwinkomen:

1. *De overheveling van de 1e pijler naar de 2e pijler geeft een directe verlaging van de toeslag per hectare.*
2. *Binnen de 1e pijler worden bedragen afgeroomd boven de 60 ha onder de noemer Herverdeling inkomenssteun (CRISS). Doel is om kleine en middelgrote bedrijven extra te steunen en grote bedrijven minder. Het gemiddelde akkerbouw-familiebedrijf gebruikt volgens de NAV 80-150 ha. Voorgesteld wordt onderscheid te maken tussen de sectoren en uit te gaan van de normatieve omvang van een familiebedrijf als grens voor de afroming.*

3. *Akkerbouwers krijgen relatief weinig mogelijkheden om hun toeslagen te vergroten met geld uit de eco-regeling. De NAV mist o.a. niet-kerende grondbewerking/niet ploegen, precisielandbouw, inzet van laag-risico middelen (gewasbescherming) en bodembeheer. Ze vraagt de eco-regeling uit te breiden met deze activiteiten en binnen de eco-regeling laagdrempelige voorwaarden te stellen aan akkerbouwers.*
4. *Akkerbouwers krijgen relatief weinig mogelijkheden in de 2e pijler. De NAV wijst daarbij op de inzet van gelden uit de 2e pijler voor veenweiden en stikstof-bufferzones, die veehouder gerelateerd zijn. Ze stelt voor: verhoging van het budget voor de bredeweersverzekering, uitbreiding van het ANLb-areaal, vooral in akkerbouwregio's, en ondersteuning van de eiwittransitie met een vergoeding uit de 2e pijler.*

De NAV schetst in haar zienswijze een beeld van door haar te verwachten ontwikkelingen in de akkerbouw. Tevens vraagt zij zich af, wat er gebeurt als geld dat wordt ingezet voor peilverhoging in de veenweiden en naar realisatie van stikstofbufferzones, niet wordt besteed. De NAV benadrukt dat zij het niet eens is met de gemaakte keuzes. Ook zou sprake zijn van stapeling van regelingen, wat in strijd zou zijn met Europese regelgeving. Verder heeft de NAV in haar zienswijze reacties opgenomen, die ingaan op specifieke passages in het concept NSP. Voor een deel onderbouwen ze daarmee de hiervoor beschreven standpunten, voor een deel zijn het nieuwe standpunten. Zo stelt de NAV dat geen of te weinig aandacht wordt besteed aan het garanderen van voedselzekerheid en een leefbaar landbouwinkomen, het concurrentievermogen en de positie in de waardeketen. Het verzoek van NAV om de teelt van vanggewassen alsnog toe te voegen is meegenomen bij de beantwoording van zienswijzen onder hoofdstuk 6. Conditionaliteiten. De vraagtekens bij het inhuren van adviseurs via kennisvouchers en bedrijfsbezoeken op basis van risicoanalyses krijgen aandacht in hoofdstuk 12 Kennis en innovatie respectievelijk hoofdstuk 3. Administratieve lasten.

Reactie:

- De WUR heeft de impacts van de Brusselse besluiten en de keuzes die in het NSP worden gemaakt in beeld gebracht. Die zijn aanzienlijk voor de akkerbouw. Met name in de Veenkoloniën, maar ook op andere plekken. Een ingrijpende keuze in het NSP betreft de overheveling van middelen van de eerste naar de 2e pijler. Met een grotere en oplopende overheveling wil de overheid de uitdagingen op het gebied van milieu klimaat en biodiversiteit aanpakken. Daarnaast moet volgen de Strategische Planverordening 10% van de middelen voor de 1e pijler herverdeeld worden. Hierdoor valt de basispremie voor grotere akkerbouwers lager uit. Ook de effecten van GLMC's 4 (bufferstroken), 7 (gewasrotatie) en 8 (niet productief areaal) worden door akkerbouwers gevoeld. Dat zijn dingen die de akkerbouwer direct in zijn of haar portemonnee voelt.
- Om de sector duurzamer en weerbaarder te maken wil de overheid agrariërs (dus ook akkerbouwers) aanmoedigen om bij te dragen aan de uitdagingen in de verschillende regio's, op het gebied klimaat, stikstof, water, bodem en lucht. Prestaties voor het verbeteren van het klimaat en dergelijke worden beloond. Of via de 1e pijler (eco-regeling, sectorale programma's) of middels de 2e pijler. Met het GLB willen we toekomstbestendig boeren ondersteunen. Dat is op de lange termijn goed voor boer en voor het land. Ook al wordt dat voor de korte termijn anders beleefd. De uitdagingen zijn divers en verschillen van gebied tot gebied, van sector tot sector. Het GLB richt zich - naast de algehele verduurzaming – ook op deze gebieden in de 2e pijler. Deze meer gerichte inzet van middelen heeft ook tot gevolg dat er een herverdeling plaatsvindt

waarbij boeren die meer stappen moeten maken ook meer gesteund kunnen worden door het GLB en hun inkomen kunnen terug verdienen met klimaat en milieumaatregelen. Conform motie Bisschop zal gekeken worden hoe de akkerbouw extra kan worden gefaciliteerd binnen de eco-regeling, onder andere via de tweede praktijktoets die dit voorjaar wordt uitgevoerd. Te denken valt aan het telen van eiwit gewassen als activiteit onder de eco-regeling. Ook investeringen en (onafhankelijke) adviseurs kunnen hierin helpen bij de verduurzaming van het bedrijf. Bijvoorbeeld met investeringen in precisielandbouw en weerbare gewassen. We gaan in gesprek met de sector om dit verder uit te werken. Met de brede weersverzekering als sluitpost.

BO Akkerbouw reageert alleen op de delen van het concept S-MER en het concept NSP, die betrekking hebben op erkende brancheorganisaties en in relatie daarmee op de interventie I.77.1 Samenwerking voor ketens, sectoren, duurzamer voedsel, GLB-pilots en innovatie EIP. Voor de overige aspecten verwijst zij naar de door haar leden ingediende zienswijzen. BO Akkerbouw mist aandacht voor de belangrijke rol die erkende brancheorganisaties kunnen spelen bij het behalen van de doelen van het NSP. Ze constateert dat de sectorale interventie niet open staat voor brancheorganisaties. Omdat akkerbouwers er door de overheveling van gelden van de 1e naar de 2e pijler financieel flink op achteruit gaan, zou in de 2e pijler meer ruimte moeten worden geboden voor sectorale projecten in de akkerbouw. Interventie I.77.1 voor samenwerking sluit volgens BO Akkerbouw aan bij activiteiten die zij uitvoert en die vanuit die interventie gefinancierd kunnen worden. Om de versnippering en gebrek aan samenhang te kunnen opheffen ziet zij voor zichzelf een belangrijke rol in het coördineren van nieuwe activiteiten voor de akkerbouwsector onder het NSP en voor grootschalige toepassing van innovaties voor verduurzaming door akkerbouwers. Daarbij pleit zij ervoor erkende brancheorganisaties al te zien als samenwerkingsverband. Door de definitie van een samenwerkingsverband die in het concept NSP wordt beschreven, zijn de betrokken landbouwers als aanvragers zelf verantwoordelijk. Dit sluit niet aan bij het type projecten dat BO akkerbouw uitvoert. De opzet van die projecten zou naadloos aansluiten bij de eis om samenwerkingsverbanden te kunnen opschalen.
De zienswijze wordt afgesloten met een beschrijving van de organisatie, haar werkwijze, de relatie met haar leden en van haar activiteiten. Tevens wordt gewezen op de erkenning door de minister van LNV als brancheorganisatie voor de sectoren granen, suiker en andere producten, en op de doelen die met die erkenning samenhangen.

Reactie:
Voor de belangrijke innovatie in de akkerbouw is de samenwerkingsinterventie (artikel 77) uitermate geschikt. Vooral de interventie I.77.1 ‘Samenwerking voor ketens, sectoren, duurzamer voedsel, GLB-pilots en innovatie EIP’ is hier juist voor bedoeld. Daarbij zijn zeker ook sectorale innovaties mogelijk. Belangrijk aandachtspunt is wel dat de samenwerkingsgroep (operationele groep) zich vormt rond een specifiek project, kans of uitdaging. Dus het project staat centraal en de operationele groep zoekt daarbij die stakeholders die daarvoor nodig zijn. Per onderwerp zullen dat dus andere operationele groepen worden. Een rol van BO akkerbouw als initiator en verbinder tussen die groepen is hierbij zeker welkom.

Royal Avebe stelt in de introductie van haar organisatie, dat zij als grootste producent van plantaardig eiwit uit Nederlandse grondstoffen aan de basis heeft gestaan van de eiwittransitie in Nederland. Ze wijst op haar inspanningen voor het toevoegen van

meerwaarde aan haar producten en de verduurzaming van de gehele keten voor aardappeleiwit. Via haar zienswijze op het concept NSP brengt Avebe drie punten onder de aandacht:

1. *De toenemende druk op de ruimte mede door het NSP, de daarmee samenhangende afname van de hoeveelheid beschikbare landbouwgrond en de daarmee samenhangende daling van de grondstofvoorziening voor Avebe hebben een direct effect op het verdienvermogen van haar leden.*
2. *Ook de afname van de basissteun, het overhevelen van middelen van de 1e naar de 2e pijler en het reserveren van budget voor de eco-regeling vergroten de druk op het verdienvermogen van de leden van Avebe. In het NSP is naar haar mening weinig concreet aangegeven, hoe boeren het verlies aan inkomensondersteuning kunnen goed maken via 'nieuwe verdienmodellen'. Ook stelt zij dat de stijgende grondprijzen ondernemers beperken in hun bedrijfsontwikkeling en de bedrijfsovername lastiger maakt. Verder wijst zij er op dat verslechtering van de grondstofvoorziening een negatief effect zal hebben op de uit te keren aardappelprijs en dat een verlaging van de basissteun het hardst aankomt in de Veenkoloniën, waar de gemiddelde akkerbouwinkomens al relatief laag zijn.*
3. *Als leidende producent en kennishouder van plantaardig eiwit wijst Avebe erop, dat de druk op haar grondstofvoorziening een negatief effect heeft op de eiwittransitie en daarmee ook op de circulaire economie. De zetmeelaardappel speelt daarin een belangrijke rol, mede gezien de efficiëntie, doordat er geen extra landbouwgrond nodig is. Ze wijst erop dat de zetmeelaardappel binnen het concept NSP niet wordt gesteund, maar andere eiwitgewassen met een lagere eiwitopbrengst per ha wel. Ook stelt zij dat Avebe al meer dan 100 jaar biobased producten levert die hun weg vinden in allerlei bouwstoffen en consumentengoederen. Als het areaal zetmeelaardappelen in Nederland wordt aangetast, kan zijn niet bijdragen aan de toenemende vraag van biobased producten.*

Avebe sluit haar zienswijze af met het aangeven van de bereidheid van de keten voor aardappeleiwit om samen met de overheid en andere stakeholders stappen te zetten, onder de voorwaarden dat verduurzaming en verdiencapaciteit van de keten en haar telers hand in hand gaan en het overheidsbeleid is gericht op de lange termijn.

Reactie:
We zijn ons ervan bewust dat de verlaging van de basisbetaling in de 1e pijler en het overhevelen van budget naar de 2e pijler een inkomenseffect hebben op in het bijzonder de akkerbouwers.
De verlaging van de basisbetaling zal in geleidelijke stappen plaatsvinden, zodat de akkerbouwsector zoveel mogelijk de tijd krijgt om de bedrijfsvoering hierop aan te passen. Dit biedt landbouwers in alle sectoren de ruimte om ook nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen.
Daarnaast zal in overeenstemming met de motie Bisschop/Van der Plas van 11 november 2021 (Kamerstuk 28 625, nr. 301) gekeken worden hoe de akkerbouw extra gefaciliteerd kan worden binnen de eco-regeling, juist omdat de akkerbouw relatief meer in het inkomen geraakt lijkt te worden.
Terecht wordt gesteld dat er voldoende landbouwgrond beschikbaar moet blijven in Nederland voor de voedselzekerheid en een redelijk inkomen voor de boer. Tegelijkertijd zullen er, zoals u zelf ook al aangeeft, keuzen gemaakt moeten worden. De transitie naar

een duurzame landbouw en de grote maatschappelijke opgaven die daaraan ten grondslag liggen, nopen tot keuzen, die hun weerslag zullen hebben op de sector.
Dit maakt het des te belangrijker dat de sector zelf nieuwe verdienmodellen ontwikkelt, waarbij de overheid de randvoorwaarden kan creëren door bijvoorbeeld te werken aan een versterking van de boer in de keten, zodat deze zijn marktpositie kan verstevigen en een eerlijkere prijs krijgt voor zijn producten.
De teelt van eiwitgewassen wordt met het GLB NSP gestimuleerd, omdat het kan bijdragen aan de verduurzamingsdoelen zoals biodiversiteit, bodembeheer, klimaat en milieu/water. Daarbij moeten we onderscheid maken tussen landbouwgewassen die specifiek vanwege hun hoge eiwitgehalte worden geteeld (vlinderbloemigen, zoals peulvruchten) en gewassen die eiwitten bevatten en die als belangrijk nevenproduct gewonnen kunnen worden (zoals zetmeelaardappelen). In het NSP gaat het vooral om de eerste groep, omdat die gewassen stikstof vastleggen in de bodem, daarmee de mestgift verlagen en bijdragen aan de verduurzamingsdoelen (zoals bodemkwaliteit en stikstofbinding). De arealen zijn echter nog relatief klein. De teelt verdient daarom ondersteuning.
Het winnen van eiwit als hoogwaardig nevenproduct is voor de eiwittransitie zeker wel van belang. In dat kader kan gebruik worden gemaakt van de regelingen Samenwerking voor innovatie (EIP) en Kennisverspreiding en informatie.

In de zienswijzen van zeven individuele agrariërs wordt aandacht gevraagd voor diverse aspecten van de akkerbouw in relatie tot het NSP.

Klimaatverandering

Ook van de akkerbouw wordt verwacht dat zij bijdragen levert aan de klimaatverandering. Gewezen wordt op de positieve bijdragen van groene gewassen aan de zuurstofproductie. Vraagtekens worden gezet bij de omvang van de negatieve bijdragen aan de klimaatverandering vanuit de landbouw t.o.v. de negatieve bijdragen uit niet-agrarische sectoren.
Gevraagd wordt om een duidelijk definitie van 'duurzaamheid' en waardering voor verduurzaming die al op bedrijfsniveau heeft plaats gevonden.

Reactie:
- Een transitie van de landbouw is nodig om de sector toekomstbestendig te maken en bij te dragen aan de opgaven ten aanzien van het klimaat, stikstof en daaraan gekoppeld biodiversiteitsverlies en ondermaatse waterkwaliteit. Van andere sectoren wordt ook een bijdrage verwacht. Zo wordt onder andere in gebiedsgericht beleid integraal naar de verschillende opgaven gekeken. GLB maakt dan onderdeel uit van de mogelijke bronnen van financiering en samenwerking.

Gevolgen van de veranderingen

Aandacht wordt gevraagd voor:
- *De vermindering van de inkomenssteun en verzwaring van de voorwaarden, terwijl de voorgestelde maatregelen geen meerwaarde bieden voor hun bedrijf en hun gebied. Dit wordt onderbouwd met voorbeelden van negatieve gevolgen voor de bedrijfsvoering.*
- *Het recht op een reëel inkomen voor agrariërs door compensatie via het GLB voor het loslaten van Europese minimumprijzen.*

- *De gevolgen van het nieuwe GLB voor het bedrijf van een jonge akkerbouwer met een veenkoloniaal bouwplan. Daarbij wijst hij onder andere op de eisen van 1 op 3 rustgewassen, oogsten voor 1 september of 1 november, het zaaien van bodembedekkers en de financiële consequenties van deze maatregelen en de verlaging van de basispremie. Ook wijst hij op de bijdrage van zetmeelaardappelen aan het streven naar meer eiwitgewassen. Hij constateert dat hierdoor bij jonge boeren de motivatie ontbreekt om extra hun best te gaan doen. "Ik krijg nergens het gevoel dat ik ertoe doe."*
- *De onevenwichtigheid in de steun aan akkerbouwers ten opzichte van melkveehouders (steun aan veenweide- en Natura2000-gebieden) en biologische boeren (toekenning predicaat goud op basis van het bezit van een SKAL-cerficaat).*
  Het realiseren van verbetering van biodiversiteit door bijvoorbeeld melkveehouders te stimuleren later te maaien, waardoor de vergroening door de akkerbouwers kan worden verlaagd.

Reactie:

- Al tientallen jaren behoort de Nederlandse land- en tuinbouw tot de meest innoverende ter wereld. Zij zorgt voor welvaart, heeft een belangrijke rol in de leefbaarheid van het platteland en voorziet ons van veilig, gezond en betaalbaar voedsel. Toch maken de marktomstandigheden de sectoren in economisch opzicht kwetsbaar. Daarnaast is veel van wat de land- en tuinbouw in de afgelopen decennia zo succesvol heeft gemaakt op dit moment een uitdaging geworden. Een landbouwproductie die jarenlang voornamelijk gericht was op kostenverlaging en productieverhoging leidt tot druk op de leefomgeving. Dit is in Nederland ten koste gegaan van biodiversiteit, kwaliteit van het drinkwater en de diversiteit van het landschap. De gevolgen van klimaatverandering, het broeikaseffect, afname van biodiversiteit en een toename van extreem weer stellen de landbouwers voor grote opgaven.
  Er moet voldoende landbouwgrond beschikbaar blijven in Nederland voor de voedselzekerheid en een redelijk inkomen voor de boer. Tegelijkertijd zullen er keuzen gemaakt moeten worden. De transitie naar een duurzame landbouw en de grote maatschappelijke opgaven die daaraan ten grondslag liggen, nopen nu eenmaal tot keuzen, die hun weerslag zullen hebben op de sector.
  Als boeren beloond worden voor hun inspanning en ondersteund worden in hun ontwikkelingen en investeringen in nieuwe (duurzamere) technieken, komen zij in de positie dat zij voor oplossingen kunnen zorgen. Dat kan door boeren te helpen op hun eigen bedrijf veranderingen door te voeren, maar juist ook door boeren in staat te stellen in hun gebied, in de keten of in hun deelsector gezamenlijk te werken aan oplossingen. Dit maakt het des te belangrijker dat de sector zelf ook nieuwe verdienmodellen ontwikkelt, waarbij de overheid de randvoorwaarden kan creëren door bijvoorbeeld te werken aan een versterking van de boer in de keten, zodat deze zijn marktpositie kan verstevigen en een eerlijkere prijs krijgt voor zijn producten. In Nederland zijn boeren al aan de slag. De maatregelen die nodig zijn, verschillen echter per sector, per gebied en per boer.
- De basisbetaling zal geleidelijk in stappen worden verlaagd, zodat landbouwers in de gelegenheid worden gesteld hun bedrijfsvoering aan te passen aan de transitie naar een duurzame landbouw. Gelet op de grote maatschappelijke opgaven in de landbouw, valt er niet aan te ontkomen dat reeds vanaf het begin van de nieuwe GLB-periode geld wordt overgeheveld naar meer doelgerichte betalingen voor investeringen in klimaat- en

milieumaatregelen.
Om echter de inkomenseffecten voor akkerbouwers zoveel mogelijk te beperken, zal in overeenstemming met de motie Bisschop/Van der Plas van 11 november 2021 (Kamerstuk 28 625, nr. 301) gekeken worden hoe de akkerbouw extra kan worden gefaciliteerd binnen de eco-regeling, onder andere via de tweede praktijktoets die dit voorjaar wordt uitgevoerd. Hierbij zullen ook de suggesties voor de genoemde aanvullende eco-activiteiten worden meegenomen.
Verder zijn er in het NSP acties opgenomen om de positie van de boer in de keten te versterken, zodat deze in de toekomst een eerlijkere prijs voor zijn producten krijgt.

- De akkerbouw is een belangrijk onderdeel van de landbouw. We beseffen dat er veel regels veranderen, waaronder het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn. Regels die allemaal op het boerenerf terecht komen, waardoor er veel op de landbouwers afkomt. Ook het GLB verandert mee en wordt meer gericht op duurzame landbouw. Het doel is landbouwers te ondersteunen richting toekomstbestendige landbouw, voor zover dat mogelijk is binnen de kaders van het GLB. Juist omdat landbouwers ertoe doen, zorgen voor de voedselvoorziening van Nederland en ver daarbuiten, en daarnaast een grote bijdrage leveren aan het landschap. Met het GLB willen we een omslag binnen de landbouw realiseren, waardoor er in mindere mate gestuurd hoeft te worden via regels, en meer door doelgericht te betalen voor diensten die de markt niet, of onvoldoende, vergoedt. Dit geldt zowel voor de veeteelt, de akkerbouw als permanente teelten, zoals de fruitteelt.
  In het nieuwe GLB zal in GLMC 7 de verplichting worden opgenomen om eens in de vier jaar een rustgewas te telen. Deze maatregel is genomen om een belangrijke impuls te geven aan het verbeteren van de bodemkwaliteit. Bij de transitie naar een duurzame landbouw is dit immers één van de belangrijke opgaven. Dit betekent inderdaad een minder renderend gewas eens in de zoveel jaren. We zijn ons ervan bewust dat we daarmee, in combinatie met een jaarlijkse verlaging van de basisbetaling, een extra beroep doen op de landbouwers om bij te dragen aan de transitie naar een duurzame landbouw. Tegelijk zal de verlaging van de basisbetaling in geleidelijke stappen plaatsvinden, zodat akkerbouwers zoveel mogelijk de tijd krijgen hun bedrijfsvoering hierop aan te passen. Met het geld dat hierdoor wordt vrijgespeeld, is het mogelijk ondernemers te belonen voor genomen klimaat- en natuur-maatregelen.
  Binnen de eco-regeling zijn er verschillende eco-activiteiten die een deelnemer kan uitvoeren om meer bij te dragen aan de doelen voor bodem en lucht, water, klimaat, biodiversiteit, en landschap. Voorbeelden van eco-activiteiten zijn 1:3 rustgewassen, oogsten voor 1 september of 1 november en het inzaaien van bodembedekkers.
  Daarnaast wordt binnen het ANLb sterker ingezet op het doel klimaat. Dit is een doel dat aansluit bij de akkerbouw, bijvoorbeeld door het versterken van koolstofboeren.
  Deelname is vrijwillig. Omdat deze activiteiten extra inspanning vragen, staat er ook extra subsidie tegenover.
  Dit voorjaar vindt in overeenstemming met de motie Bisschop/Van der Plas van 11 november 2021 (Kamerstuk 28 625, nr. 301) de tweede praktijktoets over de eco-regeling plaats. Tijdens die praktijktoets zal gekeken worden hoe we binnen de eco-regeling de akkerbouw extra kunnen faciliteren, juist omdat zijn sector relatief meer geraakt wordt door de basiseisen voor de grondgebonden subsidies, zoals de inkomenstoeslag, de eco-regeling en het ANLb.

De teelt van eiwitgewassen wordt met het GLB NSP gestimuleerd, omdat het kan bijdragen aan de verduurzamingsdoelen zoals biodiversiteit, bodemkwaliteit, klimaat en milieu/water. Daarbij moeten we onderscheid maken tussen landbouwgewassen die specifiek vanwege hun hoge eiwitgehalte worden geteeld (vlinderbloemigen, zoals peulvruchten) en gewassen die eiwitten bevatten en die als belangrijk nevenproduct gewonnen kunnen worden (zoals zetmeelaardappelen). In het NSP gaat het vooral om de eerste groep, omdat die gewassen stikstof vastleggen in de bodem, daarmee de mestgift verlagen en bijdragen aan genoemde verduurzamingsdoelen, zoals kringlooplandbouw. De arealen zijn echter nog relatief klein. De teelt verdient daarom ondersteuning.
In algemene zin is er in het NSP ruimte gezocht om ondernemers te ondersteunen. Aan de ene kant doen we dit door aan hen voor verplichtingen die volgen uit regels uit de Europese en nationale wet- en regelgeving, een extra inspanning te vragen die vergoed kan worden met bijvoorbeeld de eco-regeling, het ANLb en/of een investeringsregeling. Aan de andere kant is onze doelstelling dat de landbouw op termijn ruimte behoudt voor haar kerntaak, het produceren van voedsel, maar ook beter in balans is met doelstellingen op het gebied van klimaat en leefomgeving. Zo zal er minder regelgeving nodig zijn om bijvoorbeeld schoon water of een gezonde bodem te garanderen. Het GLB ondersteunt daarbij. Voor de akkerbouw zijn er op verscheidene plaatsen in het GLB aanpassingen gedaan. Eerder noemden we al de eco-regeling, het ANLb en investeringen, maar daarnaast zijn ook bijvoorbeeld definities aangepast. Ook zijn weegfactoren van toepassing waardoor activiteiten die een grotere bijdrage leveren aan bijvoorbeeld biodiversiteit, minder ten koste hoeven te gaan van productieve landbouwgrond. Daarnaast zal het GLB, en dan met name de eco-regeling, in samenspraak met agrariërs verder worden ontwikkeld, zodat deze voortdurend beter aansluit bij de agrarische praktijk. Vanwege verantwoordingseisen voor het uitbetalen van subsidie is nu nog niet alles mogelijk. Om deze ontwikkeling te ondersteunen is er tevens ruimte gemaakt voor pilots. We hebben dus op verschillende manieren de ruimte gezocht om de akkerbouw meer te ondersteunen. In het ingediende NSP is die ruimte al aanwezig. Deze zal via de nationale besluitvorming verder worden ingevuld.

- Het NSP zet verder in op een transitie naar kringlooplandbouw, hierin wordt de biologische landbouw gezien als één van de mogelijke duurzame productiemethoden. Biologische landbouw kan bijdragen aan de duurzaamheidsdoelen van het GLB, dit wordt ook benoemd door de Europese Commissie (EC) die hier actief op inzet met de Green Deal, Boer tot Bord en Biodiversiteitsstrategie. Om dit in kaart te brengen is er een specifieke SWOT analyse uitgevoerd voor de biologische sector. Dat heeft geresulteerd in het rapport: ‘SWOT-analyse van de biologische landbouw met kansen voor stimulering; Een QuickScan voor beleid’, geschreven door het Louis Bolk Instituut. Het rapport brengt in beeld wat biologische landbouw kan bijdragen aan duurzaamheidsdoelen in het GLB en hoe het GLB de biologische sector kan stimuleren. Het rapport bevestigt dat het wenselijk is om biologische bedrijven maximaal te laten profiteren van de eco-regeling door hen als ‘green by definition’ te beschouwen en daarmee automatisch aan het niveau goud te laten voldoen. Deze aanbeveling is overgenomen in het NSP.

Uitvoering van de regelingen

Aandacht wordt gevraagd voor:

- *De verwachte hoge administratieve lasten van het cafetariamodel onder de eco-regeling.*
- *De afhankelijkheid van het gebruik van externe adviseurs en van digitalisering om gebruik te kunnen maken van de GLB-maatregelen.*
- *Het hanteren van de menselijke maat en vertrouwen als basis voor controle en handhaving.*
- *Coördinatie van beleid met andere organisaties zoals provincies, gemeentes en waterschappen. Voorkom bijvoorbeeld dat tarwe gezaaid na suikerbieten wordt opgegeten door ganzen, die het resultaat zijn van provinciaal beleid, waardoor de ondernemer de toeslag mist omdat hij niet meer voldoet aan de eisen van de 2^{e} pijler.*
- *Meer mogelijkheden voor akkerbouwers door het in de eco-regeling opnemen van NKG (niet-kerende grondbewerking), precisielandbouw en vezelvlas en in de 2^{e} pijler meer mogelijkheden te bieden voor ANLb, verhoging van het budget voor de bredeweersverzekering en betaling van de eiwittransitie (gekoppelde steun).*

Reactie:

- Het verminderen van administratieve lasten is ingewikkeld en lukt niet altijd. Technische ontwikkelingen zorgen ervoor dat er meer informatie beschikbaar is en gebruikt wordt. Een voorbeeld is de verplichte invoering van areaalmonitoring (het gebruik van satellieten voor het GLB). In het NSP zorgt de Europese regelgeving (en de Nederlandse invulling daarvan) voor meer informatie. Hierdoor zal binnen het NSP meer afstemming met de aanvragers gezocht worden. In het systeem zit daarmee een toename van het contact, wat ervaren kan worden als administratieve last. Deze aanpak zal ook worden ingezet voor de eco-regeling.
- De interventiemaatregelen voor kennis en innovatie (op basis van artikel 77 en 78 van de verordening) zijn bedoeld om bestaande kennis beter op het boerenerf te krijgen en innovaties van onderaf te ondersteunen. Ervaringen in het huidige POP3+ en met de SABE-regeling geven aan dat daar vanuit de landbouwpraktijk ook veel behoefte aan is. Met deze inzet vanuit zowel het Rijk als de provincies worden ondernemers geholpen om de omslag te maken naar een duurzame en toekomstbestendige landbouw. Dat is maatwerk per bedrijf, waarbij ook de eigen kennis essentieel is. Vandaar ook dat via bedrijfsplannen, demobedrijven, persoonlijk advies en coaching, de ondernemers hierbij ondersteund worden. Via de innovatiemaatregel EIP worden (groepen) ondernemers uitgedaagd om zelf slimme oplossingen te zoeken voor hun bedrijf. De ondersteuning bij het invullen van aanvragen is een onderdeel van dit proces.
- Op basis van extra informatie in het systeem van RVO is het de wens van Nederland aanvragers te helpen waar het kan. Door bijvoorbeeld het vooraf invullen van aanvragen. Voor de eco-regeling zal een simulatie tool ontwikkeld worden zodat de boer zelf kan kijken welke maatregelen welke financiële bijdrage opleveren. Hierbij is het doel van het NSP de aanvrager te helpen en te faciliteren. Niet door minder contact te hebben, maar door dit contact te richten op het ondersteunen bij het correct aanvragen van subsidies. Dit voorkomt correcties en sancties. Dit proces zal de komende jaren verder ontwikkelen; vanaf 2023 zijn hierin nog een aantal stappen mogelijk. Hopelijk draagt dit er ook toe bij dat de menselijke maat en het onderling vertrouwen tussen landbouwers en overheid meer centraal kunnen komen te staan. Ook bij het uitvoeren van controles en handhaving.
- Sterker dan voorgaande keren is gekozen voor een gezamenlijke aanpak van rijksoverheid, provinciale overheden en waterschappen. Het NSP is met elkaar opgesteld

en de nationale implementatie zal in onderlinge samenhang worden uitgevoerd. Daarbij is het extra belangrijk dat de maatregelen aansluiten bij de praktijk. Om die reden is veel aandacht voor pilots, bijvoorbeeld in het kader van de eco-regeling.

- In overeenstemming met de motie Bisschop/Van der Plas van 11 november 2021 (Kamerstuk 28 625, nr. 301) zal worden gekeken hoe de akkerbouw extra gefaciliteerd kan worden binnen de eco-regeling om zo de inkomenseffecten voor de akkerbouwers uiteindelijk zoveel mogelijk te mitigeren, onder andere via de tweede praktijktoets die dit voorjaar wordt uitgevoerd.
  Van meerdere kanten is gepleit de deelname aan het ANLb landsbreed open te stellen. Inderdaad, waarom boeren uitsluiten als zij in hun bedrijfsvoering een plek willen geven aan agrarisch natuurbeheer? Toch is er weloverwogen voor gekozen om het ANLb te beperken tot een deel van Nederland. Doorslaggevend daarbij was dat we de budgetten voor het ANLb daar willen inzetten waar het meeste resultaat van de inspanningen mogen verwachten. In overleg met natuurorganisaties is tot deze afbakening gekomen.

Biologische landbouw

Coöperatieve vereniging Bionext geeft aan dat de biologische landbouw bij uitstek een sector is die op een toekomstbestendige manier boert. Ze verwijst daarbij naar bestaande wetgeving, waardoor deze sector leidt tot duurzame voedselproductie met zo min mogelijk belasting van de omgeving en een succesvol verdienmodel voor de biologische boer. En naar de positieve waarden die worden opgesomd in de Boer tot Bord strategie van de Europese Commissie. Dat biologisch gecertificeerde boeren binnen de eco-regeling automatisch recht hebben op de hoogste beloning, wordt als een erkenning gevoeld en wordt gewaardeerd. Bionext ziet in het concept NSP echter nog onvoldoende terug, hoe Nederland de biologische sector wil ondersteunen en ontwikkelen door middel van het nieuwe GLB. Ze mist een samenhangende strategie en vraagt op welke wijze een aantal instrumenten worden ingezet.
Concreet wordt ingegaan op de verzwaarde conditionaliteiten in het nieuwe GLB. Doordat biologische landbouwers nu moeten gaan voldoen aan diverse eisen die niet bij de biologische praktijk passen of die overbodig zijn vanwege de aard van het biologisch systeem zou de groei van de biologische landbouw bemoeilijken. Dit wordt onderbouwd aan de hand van de gevolgen van een aantal conditionaliteiten (GLMC's):

- *GLMC 1 kan leiden tot het verplicht stellen van opnieuw inzaaien van of omzetting naar grasland, wat negatief uitwerkt op rotatieschema's;*
- *GLMC 4 die aanleggen van bufferstroken verplicht stelt, sluit niet aan bij het biologisch systeem dat geen kunstmest gebruikt maar vaste mest, die minder uitspoelingsgevoelig is, en een maximale gift van 170 kg N/ha hanteert;*
- *GLMC 6 dat kale grond in de gevoelige periode tussen 31 mei en 31 augustus verbiedt, zou kunnen leiden tot opbrengstverliezen en problemen met onkruidbestrijding, als een bodembedekker gezaaid moet zijn als het hoofdgewas tijdens de gevoelige periode wordt gezaaid;*
- *GLMC 8, dat minimaal 4 procent niet-productieve landbouwgrond verplicht stelt om de biodiversiteit te vergroten, voelt voor de biologische ondernemer gekunsteld. De biodiversiteit op biologische percelen is al hoger, als resultaat van andere maatregelen zoals een extensiever bouwplan en geen gebruik van kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen.*

Verwijzend naar de Europese Boer tot Bord strategie, de Nederlandse ambitie om te werken aan kringlooplandbouw en de noodzaak voor een toekomstbestendig voedselsysteem pleit Bionext voor een uitzondering voor de conditionaliteiten voor de biologische landbouw.

Het pleidooi van Bionext voor ondersteuning van de biologische landbouw wordt door één van de indieners in zijn zienswijze aangevuld met concrete suggesties:

- *Vergroot de kennis bij akkerbouwers en veehouders over biologische bemesting en gewasbescherming;*
- *Ondersteun als gemeenten de verkoop door boeren van eigen producten in winkelcentra door de huur te subsidiëren;*
- *Stimuleer de teelt van wieren en kroos als voedingsingrediënten.*

Reactie:

- Het NSP zet verder in op een transitie naar kringlooplandbouw. Hierin wordt de biologische landbouw gezien als één van de mogelijke duurzame productiemethoden. Biologische landbouw kan bijdragen aan de duurzaamheidsdoelen van het GLB. Dit wordt ook benoemd door de Europese Commissie (EC) die hier actief op inzet met de Green Deal, Boer tot Bord en Biodiversiteitsstrategie. Om dit vorm te geven is het Kabinet momenteel bezig met het opstellen van een ‘nationale strategie voor biologische productie en consumptie’, hierin wordt de hele keten meegenomen en bekeken welk instrumentarium wenselijk en mogelijk is om de groei van de biologische sector te bevorderen. De verwachting is dat deze strategie medio 2022 aan de Tweede Kamer wordt verzonden. Het bepalen van het streefareaal voor biologisch is onderdeel van het opstellen van deze nationale strategie voor biologisch en niet van het NSP. Wel is hier continu afstemming over. Het Nationaal Strategisch Plan van het GLB is een belangrijk, maar niet het enige instrument om de sector te stimuleren.
- Om in kaart te brengen welke behoefte er is, is er een specifieke SWOT-analyse uitgevoerd voor de biologische sector. Dat heeft geresulteerd in het rapport ‘SWOT-analyse van de biologische landbouw met kansen voor stimulering; Een QuickScan voor beleid’, geschreven door het Louis Bolk Instituut. Het rapport brengt in beeld, wat biologische landbouw kan bijdragen aan duurzaamheidsdoelen in het GLB en hoe het GLB de biologische sector kan stimuleren.
  Deze SWOT-analyse heeft er toe geleid dat biologische boeren automatisch de hoogste vergoeding in de eco-regeling ontvangen. Dit betekent dat ze geen specifieke maatregelen en de daaraan gekoppelde kosten hoeven te verantwoorden om voor deze vergoeding in aanmerking te komen. Aangezien voor een maatregel maar één keer een vergoeding betaald mag worden, betekent dit voor gangbare boeren dat ze moeten kiezen of een maatregel in de eco-regeling of in het ANLb wordt opgedragen. Voor biologische boeren is dit niet het geval.
- Het NSP biedt in het algemeen mogelijkheden voor kennis en innovatie van de landbouw, waaronder steun voor diverse vormen van alternatieve landbouw en afzet. Daarbij gaat het om verspreiden van kennis, sociale en technische innovatie, pilots en investeringen waar het bijdraagt aan de innovatie en modernisering. Bijdragen worden vooral verstrekt in de vorm van projectmatige steun, waarbij aanvragen worden beoordeeld op bijdragen aan de doelen van het NSP (zoals biodiversiteit, klimaat en verdienvermogen) en haalbaarheid, ofwel kans van slagen.
- Er zijn in het GLB NSP geen specifieke budgetten voor biologische landbouw gereserveerd voor het stimuleren van de markt. Wel kunnen biologische bedrijven

maximaal te profiteren van de eco-regeling, doordat zij als ‘green by definition’ worden beschouwd en daarmee automatisch aan het niveau goud voldoen. Daarnaast kunnen biologische boeren ook profiteren van het ANLb en AKIS-regelingen die voor iedereen beschikbaar zijn.
- De uitloop- en weideganghectares van biologische pluimvee- en varkenshouders kunnen worden meegeteld als subsidiabele landbouwgrond.

LTO Nederland pleit voor een algemene vrijstelling voor de biologische boeren en tuinders van de conditionaliteiten.

Een agrarisch ondernemer stelt vraagtekens bij de haalbaarheid van biologische landbouw op hoge zandgronden. Zo wijst hij op de hoge druk van onkruiden, ziekten en plagen, forse opbrengstreductie, nog forsere kostenverhoging en een reële kans op misoogsten. Ook heeft hij geen hoge verwachting ten aanzien van fors hogere prijzen voor biologische producten uit de keten.

Een agrariër is van mening dat gangbare landbouw vanuit het milieu gezien veel duurzamer is dan biologische landbouw.

Reactie:
- De conditionaliteiten zijn bepaald in de Europese context. De Europese Commissie geeft ons vooralsnog geen ruimte om hier een uitzondering op te maken. Dit is alleen toegestaan op de GLMC over gewasrotatie. Die is in het NSP toegepast.
- Er is een economische impactanalyse gemaakt van het effect van het NSP op het inkomen van de biologische landbouwsector. De biologische sector is een erg diverse sector, dus het rapport focust zich op het gemiddelde bedrijf van twee specifieke bedrijfstakken (akkerbouw en melkveebedrijven). Dit is een sterke simplificatie van de werkelijkheid. Deze simplificatie is echter noodzakelijk vanwege het ontbreken van geschikte data van andere sectoren. Het rapport laat zien dat de invulling van de GLMC’s waar in het concept NSP voor is gekozen weinig impact heeft op het inkomen van de biologische landbouwsector. Vanwege de automatische ‘goud’ classificering in de eco-regeling en de bijbehorende premie van €200,- waarmee in het rapport gerekend wordt gaat het inkomen van een gemiddeld gespecialiseerd biologisch landbouw bedrijf erop vooruit ten opzichte van de huidige GLB-periode. Dit positieve effect neemt vanwege de stapsgewijs lager wordende basispremie wel af in de programma periode.
  Wel maken de diversiteit binnen de sector en een aantal onduidelijkheden binnen de invulling van het NSP dat hier nog wel kanttekeningen bij te plaatsen zijn. Gezien het belang dat de Tweede Kamer en de EC hieraan hechten zullen de effecten, in samenhang worden bekeken. Dit wordt meegenomen in de volgende voortgangsbrief van het NSP.
- Vanuit de overheid wordt niet alleen op biologische landbouw ingezet, maar ook op varianten van gangbare landbouw die duurzaam zijn. Daarom wordt via meerdere interventies ook gestimuleerd dat gangbare boeren stappen zetten om hun bedrijfsvoering verder te verduurzamen.

Zoogkoeienhouderij

Twaalf veehouders hebben een gelijkluidende zienswijze ingediend, waarin zij aandacht vragen voor het belang van de Nederlandse zoogkoeienhouderij voor het behalen van de gestelde duurzaamheidsdoelen binnen het concept NSP. Zij stellen dat deze sector past bij

de doelstelling om biodiversiteit en waterkwaliteit te behouden door de Nederlandse landbouw natuurinclusiever en extensiever te laten werken. De zoogkoeienhouderij scoort hoog op het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijn. Zo draagt zij bij aan een gevarieerd landschap en de toename van de biodiversiteit en kent ze een lage uitstoot van stikstof en fosfaat. De runderen hebben een prachtig en onbezorgd leven en leveren tegelijkertijd ook nog eens duurzaam, eerlijk en gezond voedsel.
De veehouders stellen dat Europa wederom niet de juiste keuzes maakt, die de vergroening van de landbouw verder helpen. Nederland zou daarom in het Nationaal Strategisch Plan scherpere keuzes moeten maken en de gewenste vorm van landbouw/veehouderij extra moeten belonen en stimuleren. Vanuit die stellingname wordt bezwaar gemaakt tegen en aanvullingen aangeleverd op een aantal punten uit het concept NSP:

1. *Het ontbreken van enige vorm van diergebonden inkomenssteun zoals graasdierpremie en/of zoogkoeienpremie.*
   Omdat zoogkoeien en schapen een substantieel deel van het jaar buiten verblijven, resulteert dat in een toename van biodiversiteit, afname van stalemissies en een positief effect op het bodemleven.
   De graasdierpremie zou moeten blijven bestaan aan diergebonden inkomenssteun, maar zou vanwege de hoge administratieve lasten onwerkbaar zijn. Gepleit wordt daarom voor herinvoering van de zoogkoeienpremie.
2. *Het afromen van de hectarepremie bij bedrijven met een omvang van meer dan 60 hectare, waarbij bedrijven tot 40 hectare gemiddeld de hoogste hectarepremie ontvangen.*
   Extensieve bedrijven hebben meer grond nodig en worden zo indirect gedwongen land intensiever te gaan gebruiken in plaats van nog extensiever. Voorgesteld wordt te kijken naar de netto steun per hectare die extensief en natuur inclusief geëxploiteerd wordt en naar de maatschappelijke winst. Ook wordt gewezen op grote familiebedrijven, waarin meerdere personen uit meerdere gezinnen met elkaar samenwerken.
3. *Er wordt geen onderscheid gemaakt in hectarepremie tussen bouwland, tijdelijk grasland en blijvend grasland, terwijl blijvend grasland juist hoger gewaardeerd dient te worden. Die stelling wordt onderbouwd met de opsomming van een aantal argumenten, waaronder positieve bijdragen aan waterkwaliteit, biodiversiteit en cultuurhistorie, binding van organische stof en nutriënten, een beter vermogen om water vast te houden en verbetering van het bodemleven.*

Ook wordt gewezen op het belang van het ondersteunen van het gebruik van stromest of ander bedrijfseigen (bewerkt) organisch materiaal of maaisel en het niet of minder gebruiken van kunstmest voor waterkwaliteit en biodiversiteit, via de eco-regeling. Deze onderwerpen zijn meegenomen bij de beantwoording van de zienswijzen over de eco-regeling.

Met soortgelijke argumenten als de zoogkoeienhouders wijst een veehouder met vleesstieren op het belang van directe inkomenssteun voor het behoud van de roodvleessector. Hij voegt daar nog aan toe dat die sector bijdraagt aan de voedselveiligheid en dierenwelzijn door de import van roodvlees te verminderen.

LTO Nederland onderschrijft in haar zienswijze het belang van de zoogkoeien- en schapenhouderij op extensieve gronden. Zij stelt voor om via de eco-regeling invulling te geven aan een vergoeding die het dierenwelzijn bevordert, waarbij ook aandacht is voor extensieve melkveehouders.

Reactie:

- De huidige directe inkomenssteun voor zoogkoeien en schapen wordt in het NSP 2023-2027 niet gecontinueerd. Dit betekent niet dat de positieve effecten van deze vorm van extensief dierenhouden bijvoorbeeld op gebied van dierenwelzijn, biodiversiteit worden ontkend. In tegendeel. Wel speelt mee dat Nederland in principe huiverig staat tegenover een directe koppeling van subsidies aan productie, in dit geval dieren. De strategische keuze van de Nederlandse invulling van het GLB is dat we willen betalen voor maatschappelijk gewenste prestaties. Dit blijkt onder meer uit de inrichting van de zogeheten eco-regeling. Een andere belangrijke overweging hierbij was dat de controleerbaarheid van de huidige regeling volgens de Europese Commissie niet voldoet aan de wettelijke eisen.
- Voor alle Europese lidstaten bestaat (vanuit Brussel) de verplichting om minimaal 10 procent van de basishectarepremie over te hevelen naar kleinere en middelgrote bedrijven. Aan deze minimale invulling is Nederland dus gehouden. Berekend is dat met een extra premie tot maximaal 40 hectare alle landbouwbedrijven tot circa 60 hectare extra worden gesteund. Op basis van data over de bedrijfsgrootte en de ontvangen inkomenssteun is de verwachting dat Nederland met een extra inkomenssteun voor bedrijven tot 60 hectare tegemoet komt aan wat Brussel op dit punt van Nederland verlangt. Bedrijven groter dan 60 hectare dragen daardoor, naarmate ze groter zijn, relatief steeds meer bij. Dit betekent in de Nederlandse situatie dat vooral de echt grote bedrijven (vanaf 100 ha) minder basishectarepremie zullen ontvangen. Dat zijn relatief weinig bedrijven ten opzichte van het totaal aantal landbouwbedrijven in Nederland. Daarnaast zal er nog voldoende ruimte zijn voor extensivering van landbouwbedrijven, zonder dat dit direct leidt tot een al te grote korting op de basishectarepremie.
- Van landbouwbedrijven zal de komende GLB-periode ook verwacht worden dat ze nieuwe verdienmodellen ontwikkelen om zo minder afhankelijk te worden van inkomenssteun.
  Nederland kiest ervoor om in de basispremie geen verschillen te hebben voor bouwland, tijdelijk en blijvend grasland. Met de eco-regeling wordt grasland wel hoog gewaardeerd. Aan een differentiatie van de basispremie betalingen, zoals voorgesteld, kleven een aantal bezwaren. Het leidt tot een verschuiving tussen sectoren (van akkerbouw naar veehouderij), terwijl binnen het areaal blijvend grasland grote verschillen in natuurwaarden zijn.

<u>Overige sectoren</u>

LTO Nederland vraagt aandacht voor vraagpunten in een aantal andere sectoren.

- *Gevraagd wordt om <u>fruit- en boomkwekers</u> en telers van andere meerjarige gewassen zoals asperges volwaardig toegang te geven de 1e pijler van het GLB. LTO en deze sectoren willen graag meedenken over het aanpassen van de conditionaliteiten en het invullen van de eco-activiteiten.*
- *Aandacht wordt gevraagd voor telers die zich hebben gespecialiseerd in de <u>teelt van één gewas</u>, zoals lelies, pootaardappelen of een koolteelt. Zij huren hiervoor ieder jaar verse grond. Ook voor hen moeten conditionaliteiten en eco-activiteiten praktisch invulbaar zijn.*
- *Ze steunt de voorgestelde <u>sectorale interventie voor de</u> <u>bijenhouderij</u>. Deze draagt bij aan het bekender en inzichtelijker maken van deze sector. De interventie moet ook gericht zijn op bestuivingsimkers. Onderzoeksprogramma's moeten tot stand komen nauw*

overleg met de bijenhoudersorganisaties. Het is belangrijk dat de juiste termen worden gebruikt voor bijenkast/bijenkorf, op basis van de EU-definitie.

- *Een beeld wordt geschetst van de Nederlandse wijnbouw die relatief klein is (ca. 200 ha). Telers streven naar duurzaamheid en hun wijngaarden dragen bij aan een leefbaar platteland (o.a. agrotoerisme). Gevraagd wordt een sectorale pilot te starten om te komen tot een interventie die is gericht op kennis en innovatie, crisispreventie en risicobeheer, duurzaam beheer van de bodem en de ondersteuning van jonge (startende) wijnbouwers.*
- *Gevraagd wordt meer aandacht te schenken aan de mogelijkheid om andere sectorale interventies te ontwikkelen, die erkende producentenorganisaties de kans bieden om het verdienvermogen van boeren en tuinders structureel te verbeteren via duurzaamheidsinitiatieven.*

Reactie:

- Fruitteelt, boomkwekerij en andere meerjarige gewassen
  We gaan graag in op het aanbod van LTO Nederland om mee te denken. Deze teelten komen al in aanmerking voor de basispremie. Daarom willen we graag met LTO Nederland bekijken, hoe zij ook volwaardig gebruik kunnen maken van de eco-regeling.
- Gespecialiseerde telers
  Met de verandering van gewasdiversificatie in de huidige vergroening naar gewasrotatie in de toekomstige GLMC 7 is de hier genoemde praktijk van gespecialiseerde boeren nadrukkelijk meegewogen. Bovendien is met de toevoeging van rustgewassen eens in de vier jaar (en stimulering van vaker met eco-regeling) daarnaast specifieke aandacht voor de bodemkwaliteit. Indien een bedrijf op 15 mei de grond in beheer heeft, wordt deze toegerekend naar het bedrijf. Dit verandert niet in verhouding tot de huidige situatie. Gespecialiseerde telers behoren aan dezelfde voorwaarden te voldoen als andere akkerbouwers. De wijze van teelt kan voordelig zijn voor bijvoorbeeld de invulling van GLMC 7 (gewasrotatie). Er is namelijk vaak al sprake van vruchtwisselingen op perceelniveau. De voorwaarde is dat er ieder jaar een ander gewas op hetzelfde stuk grond geteeld moet worden. Een volgteelt met een vang- of rustgewas na de hoofdteelt binnen hetzelfde jaar wordt ook beschouwd als rotatie. Daarnaast geldt op zand en löss aanvullend dat, rekenend vanaf 2023, eens per vier jaar een rustgewas als hoofdteelt geteeld moet worden. Bij wisselteelt wordt veelal voldaan aan deze voorwaarde. De wijze van teelt kan wel gevolgen hebben voor de invulling van de eco-regeling, waar – in lijn met de doelstelling van de eco-regeling – intensieve teelten niet kunnen worden ingezet voor het verkrijgen van de hectarevergoeding. De teler kan hier echter rekening mee houden door bijvoorbeeld ook niet-productieve akkers (groene braak) te pachten, wat wellicht op termijn de hoofdteelt ten goede kan komen. Dit is echter een bedrijfskeuze.
- Bijenhouderij
  Zoals bekend wordt momenteel verkend op welke wijze de kennis en kunde van Nederlandse imkersorganisaties beter kan worden benut bij het toekennen van steun voor activiteiten (waaronder onderzoek en kennisverspreiding) voor de sectorale interventie op het gebied van de bijenteelt. De insteek hierbij is om de omschreven (en huidige) EU-definitie van bijenkasten te gebruiken.
- Nederlandse wijnbouw
  Belangstellenden kunnen voor wijnbouw onder voorwaarden een pilot indienen.
- Andere sectorale interventies

Belangstellenden kunnen voor andere sectoren dan Groenten en Fruit, Bijenhouderij, Wijnbouw en Hop onder voorwaarden een pilot indienen. Sectorale interventies zijn belangrijk om een stimulans te geven tot duurzaamheidsinitiatieven. Dit biedt een kans voor bestaande en nieuwe producentenorganisaties.

Verdienvermogen

LTO Nederland is van mening dat het concept NSP tekort schiet in het centraal stellen van het inkomen van boeren en tuinders en hun verdienvermogen. Geld uit het budget voor inkomenssteun wordt overgeheveld naar budget voor processen en adviezen. LTO ondersteunt de noodzaak voor transitie, maar wil dit de markt laten doen. Ze mist daarom in het concept NSP handvaten voor boeren en tuinders om meer uit de markt te halen, als compensatie voor lagere inkomenssteun uit het GLB. Hierdoor dreigen landbouwers af te haken. Ze pleit voor praktische invulling van de eco-regeling, die aanvullend is op keteninitiatieven en erkende producentenorganisaties concreet uitzicht biedt op duurzaamheidsbeloningen. Dit moet eerst in de praktijk worden uitgewerkt, voordat er meer geld wordt overgeheveld van de 1e naar de 2e pijler. Kern van haar zienswijze is de oproep om de inkomenssteun uit het GLB zoveel mogelijk op peil te houden.
Vervolgens worden de kernpunten van voorgaande pleidooi uitgewerkt. LTO steunt de strategische verklaring, maar het concept NSP schiet tekort in het bieden van oplossingen voor de omslag van boeren en tuinders naar een duurzame bedrijfsvoering. Ze stelt dat de overheid de uitdagingen voor de boeren niet serieus neemt door te bezuinigen op het GLB en meer geld van inkomensondersteuning over te hevelen naar de 2e pijler. Volgens LTO moet de markt uiteindelijk structureel gaan zorgen voor duurzamere productie en daarmee voor voldoende verdienvermogen. Ze wijst er op dat uit de sterkte-zwakte-analyse niet duidelijk zou worden dat het gemiddelde inkomen in de primaire land- en tuinbouw niet florissant is. De daling van het GLB-budget, de overheveling van de 1e naar de 2e pijler en het opschroeven van de criteria voor de basispremie en de eco-regeling zullen tot een verdere verlaging van de inkomsten van boeren en tuinders leiden. LTO pleit er voor dat versterking van het inkomen van landbouwers in het NSP op te nemen als een resultaatindicator. Ze verwacht nu namelijk verdere schaalvergroting en kapitaalintensivering en een grotere vlucht uit de land- en tuinbouw. Om oneerlijke concurrentie voor Nederlandse boeren en tuinders te voorkomen moeten alle andere NSP's worden geanalyseerd en met het Nederlandse NSP worden vergeleken. Ook moeten naast het SKAL-certificaat andere keteninitiatieven toegang krijgen tot de eco-regeling door gebruik te maken van gelijke key performance indicators (KPI's), wat als outputindicator wordt opgenomen in het NSP. Tenslotte stelt LTO dat de steun aan kleinere bedrijven (o.a. via de CRISS) weinig soelaas biedt door de schaalvergroting als gevolg van de overname van stoppende bedrijven.

Een agrarisch ondernemer wijst in zijn reactie op het versterken van de positie van agrarische ondernemers in de keten en het zoeken naar betere verdienmodellen op enkele praktische omstandigheden die dit belemmeren. Zo noemt hij de hoge netto winstmarges en de steeds hogere eisen van de retail, de geringe bereidheid van de consument om meer te betalen voor zijn voedsel, de geringe kans om zelfstandig een positie te verkrijgen in het schap van de retail, het risico te worden weggevaagd door de internationale concurrentie en de te korte looptijd van subsidieregelingen. Op het voorstel om investeringen in verduurzaming te stimuleren via verlaging van de rentelasten stelt de zelfde ondernemer, dat dit alleen zinvol is als hij met die investeringen extra rendement kan behalen.

Reactie:

- We zijn ons ervan bewust dat de verlaging van de basisbetaling in de 1e pijler en het overhevelen van budget naar de 2e pijler een inkomenseffect hebben.
  De verlaging van de basisbetaling zal in geleidelijke stappen plaatsvinden, zodat de landbouwers zoveel mogelijk de tijd krijgt om de bedrijfsvoering hierop aan te passen. Dit biedt landbouwers in alle sectoren de ruimte om ook nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen.
  Willen we echt werk maken van het structureel verduurzamen van de landbouw dan zal ambitie getoond moeten worden. Dit kan alleen worden bereikt door meer in te zetten op doelgerichte betalingen door in de komende jaren geleidelijk doch gestaag budget over te hevelen van de 1e pijler naar de 2e pijler, wat overeenkomt met uiteindelijk 30% in 2027.Hierover is door de Tweede Kamer in november 2021 ook een motie aangenomen (Kamerstuk 28.625, nr. 303).
  Tegelijk betekent dit ook dat het verdienvermogen van de boer dient te worden versterkt, waardoor deze minder afhankelijk wordt van basisinkomenssteun en wordt beloond voor nieuwe verdienmodellen, die passen binnen de transitie naar een duurzame landbouw. Op al deze punten wordt in het NSP ingezet, parallel aan het geleidelijk verlagen van de directe inkomenssteun.
- In het NSP en elders in de kabinetsinzet wordt ingezet op een sterkere positie van de boer in de keten, daarbij behoort ook de marktmacht van de boeren. Deze elementen kunnen bijdragen aan een beter verdienvermogen van de Nederlandse boer. Daarnaast kan ook het inzetten op nieuwe verdienmodellen voor sommige boeren een manier zijn om hun verdienvermogen te vergroten.
  Hierin zal de sector zelf het voortouw moeten nemen, maar de overheid zet zich er voor in om hieraan bij te dragen. Vooral georganiseerde of anderszins samenwerkende agrarische bedrijven hebben voldoende marktmacht om aan hun positie in de keten te werken en voldoende innovatiekracht om innovaties, nieuwe duurzame verdienmodellen of experimenten succesvol vorm te geven. Vandaar dat innovatie en ontwikkeling in groepen van ondernemers met andere belangrijke actoren wordt gestimuleerd in de interventie Samenwerking voor ketens, sectoren, gebieden en innovatie EIP. Ook via de sectorale interventies Groente & fruit en Bijenteelt kan worden bijgedragen aan een sterkere positie van de boer in de keten. In de toekomst kan het ook mogelijk worden voor andere sectoren om hier via sectorale interventies aan te werken.
- Vreemd kapitaal is nooit een doel op zich. Het kan het doen van rendabele investeringen vergemakkelijken, mits de totale bedrijfsfinanciering voldoende weerstand heeft om onverwachte tegenvallers te overleven. Door middel van subsidies op productieve investeringen ondersteunt het NSP investeringen gericht op verduurzaming. D.m.v. deze subsidie kan de afhankelijk van vreemd kapitaal worden verminderd.

Toelevering en afzet

De Nederlandse Zuivel Organisatie (NZO) wijst op het belang van de bijdrage van het GLB aan de ontwikkeling van een gezonde melkveehouderij. Dit kan door bij te dragen aan omstandigheden die zorgen voor de levering van voldoende en duurzamer geproduceerde melk als grondstof voor de zuivelindustrie. Wat de basis is voor een goede melkprijs. Evenals LTO vraagt NZO aandacht voor het behoud van een gelijk speelveld voor de Nederlandse melkveehouder in Europa. En verzoekt om het concept NSP aan te passen als

het dusdanig afwijkt van de plannen van andere lidstaten, dat de Nederlandse concurrentiepositie verslechtert.

Cumela Nederland onderschrijft de hoofd- en subdoelen van het NSP. Ze zijn het echter oneens met de onderbouwing van en keuze voor de investeringsregeling voor productieve investeringen. De onderbouwing zou geen recht doen aan de diversiteit van de invulling door landbouwers van hun mechanisatiebehoefte, zoals via samenwerking met collega's, een mechanisatiebedrijf of loonwerker, die ook bijdragen aan verminderen van investeringsrisico's. Investeringsregelingen belemmeren de technische vernieuwing op landbouwbedrijven, zorgen voor subsidieongelijkheid, ontwrichten de markt voor de loonwerksector, houden de landbouwer vast in de lage kostprijsstrategie en leiden tot verhoging van de prijzen van landbouwmachines. Cumela vindt het niet nodig om productieve investeringen te ondersteunen, die leiden tot kostenbesparingen en dus zichzelf terugverdienen. Het is een gemiste kans om naast het eigendom ook het gebruik van nieuwe technieken te faciliteren, bijvoorbeeld door vouchers die specifiek zijn gericht op het inhuren van die nieuwe technieken. Tenslotte wijst ze op het ontbreken van informatie over de effecten van de investeringsregelingen in POP2 en POP3.

Reactie:

- Al tientallen jaren behoort de Nederlandse land- en tuinbouw tot de meest innoverende ter wereld. Zij zorgt voor welvaart, heeft een belangrijke rol in de leefbaarheid van het platteland en voorziet ons van veilig, gezond en betaalbaar voedsel. De zuivelsector is daarbij en speler van wereldformaat. Om deze positie te behouden is extra aandacht nodig voor duurzaamheid, klimaat, landschap en biodiversiteit. Het nieuwe GLB richt zich op het ondersteunen van ondernemers die actief bijdragen aan de gewenste transitie in de landbouw.
  Het is terecht dat aandacht wordt gevraagd voor een gelijk speelveld in Europa. Het nieuwe GLB is meer decentraal dan vroeger waarbij de EU-lidstaten een belangrijker deel van hun EU-budget zelf kunnen invullen in hun Nationale Strategische Plannen, waarbij weliswaar geldende EU-regelgeving moet worden gerespecteerd. Na de goedkeuring van de NSPs is het mogelijk een beeld te krijgen van de SWOT-analyses van de EU-lidstaten en de daarmee samenhangende beleidskeuzes.
- We hebben met instemming kennisgenomen dat Cumela in het algemeen de hoofddoelen en subdoelen van het NSP kan onderschrijven. Zij kan echter niet instemmen met de inzet van de investeringsregeling en heeft ook vragen over het gebruik van de eco-regeling.
  We delen het oordeel van Cumela niet dat uitsluitend investeringen de manier zijn om landbouwbedrijven toekomstbestendig te maken. In het concept NSP staat juist aangegeven dat ook andere interventies zoals kennis, innovatie en samenwerking een bijdrage leveren aan een duurzame en daarmee toekomstbestendige landbouw. Daarnaast kan een investering een onderdeel zijn van een samenwerkingsproject. In dat kader kunnen loonwerkers deelnemen aan samenwerkingsprojecten.
  Onduidelijk is waarop Cumela zich baseert, als zij stelt dat investeringsregelingen leiden tot een forse ontwrichting van de markt. In het huidige GLB/POP3+ wordt eveneens van een subsidiepercentage van 40% uitgegaan. Vooralsnog heeft dit niet geleid tot een ontwrichting in de markt. Alleen voor specifieke groepen zoals jonge landbouwers kan onder voorwaarden een top-up worden verstrekt waardoor het subsidiepercentage op 55% kan uitkomen. Binnen het toekomstig GLB is een verplichting dat 3 procent van het

budget moet worden ingezet voor jonge landbouwers. Het is mogelijk dat een landbouwer zijn machine inzet bij een andere landbouwer. Omdat een dergelijke praktijk ook al onder het huidige GLB mogelijk is, is de verwachting dat er geen sprake is van een veranderende situatie.
De investeringsregeling wordt als interventie ingezet met als doel om daarmee een aandeel te leveren aan diverse beleids- en maatschappelijke doelen zoals een veerkrachtige duurzame landbouw, verbetering van de bodemstructuur, verhoging van de biodiversiteit en de vermindering van emissies zoals stikstof. De interventie richt zich daarmee niet primair op het verlagen van de kostprijs en kan leiden tot waardecreatie aan de afzetzijde.
De constatering van Cumela dat niet duidelijk is welke doelen met eerdere investeringsregelingen onder POP3 en POP2 zijn behaald, is juist. Deze effectmeting is tot nu toe niet bijgehouden. Dit was eerder ook geen Europese verplichting. In de verplichte rapportage aan de Europa hoefden alleen het aantal projecten en het daarmee gemoeide budget te worden gerapporteerd. In het toekomstig NSP zal dit worden aangepast en zal aan de hand van output en resultaatindicatoren de voortgang van het behalen van de verschillende beleidsdoelen worden gemonitord en gerapporteerd.
Het is niet uit te sluiten dat een investeringsregeling een prijsopdrijvend effect heeft en dat fabrikanten hiervan profiteren. Hierover zijn vanuit de sector evenwel geen signalen ontvangen tijdens eerdere vergelijkbare openstellingen onder POP2 en POP3.
Zoals hiervoor is aangegeven wordt met de openstelling van de investeringsregeling een bijdrage geleverd aan diverse maatschappelijke en beleidsdoelen. Dat het gebruik van nieuwe machines veelal leidt tot een verbetering van de efficiency en bedrijfsvoering is daarbij evident. Fabrikanten zitten niet stil en proberen door de jaren heen hun producten te verbeteren.
Binnen de interventie Kennis en innovatie is het mogelijk om initiatieven te ondersteunen die moeten leiden tot innovaties, ook met nieuwe technologieën. De leden van Cumela kunnen in dit soort projecten deelnemen.

<u>Jonge boeren</u>

NAJK stelt dat het verdienvermogen van (jonge) agrariërs niet verder onder druk moet komen staan. Om een solide perspectief te hebben en investeringen te kunnen doen voor de uitdagingen van klimaat en milieu. Daarbij wijst zij er op dat gelden uit de 2^{e} pijler ook op het boerenerf terecht moeten komen en er een risico is van afnemende deelnamebereidheid. Tevens maakt NAJK zich zorgen of de vestigingssteun op het juiste moment beschikbaar komt en of het budget van € 57,5 mln. voor de periode 2023 – 2027 voldoende is. Ook vraagt zij zich af of de huidige afbakening van verantwoordelijkheid en zeggenschap voldoet.
Het NAJK noemt vier voorwaarden voor het laten slagen van de inzet van vestigingssteun in Nederland:

1. *Vestigingssteun moet beschikbaar komen net na bedrijfsovername;*
2. *Er moet voldoende budget zijn voor vestigingssteun;*
3. *Vestigingssteun moet gepaard gaan met een bedrijfsplan dat door de jonge landbouwer is opgesteld;*
4. *Subsidievoorwaarden moeten in Nederland overal gelijk zijn.*

De plafondkorting bij overschrijding van het budget van de top-up zou men graag zien verdwijnen.

NAJK ziet graag dat het budget voor jonge boeren wordt verhoogd van de minimaal vereiste 3 procent van het GLB budget naar 6 procent, en daarmee gelijk wordt aan het budget voor LEADER. Ook vraagt zij aandacht voor vermindering van administratieve lasten.

Reactie:

- Net als het NAJK verwachten we dat de (in Nederland nieuwe) interventie Vestigingssteun zal bijdragen aan het vergroten van de kansen voor jonge landbouwers om landbouwbedrijven over te kunnen nemen. Het doel van de inzet van deze steunvorm is immers het stimuleren van generatievernieuwing in de Nederlandse land- en tuinbouw. Bij de vier voorwaarden die het NAJK stelt aan het laten slagen van de vestigingssteun, kunnen we de volgende reactie toevoegen:

  Ad 1. Vestigingssteun moet beschikbaar komen net na bedrijfsovername
  In Europa wordt een bedrijfsovername gezien als een proces dat start voor overname en eindigt na overname. Aan de lidstaten wordt de ruimte geboden om dit kader nader te specificeren. Het ministerie van LNV zal in samenspraak met de doelgroep bepalen wat het meest geschikte moment in het overnameproces is voor het verstrekken van vestigingssteun. Ook zal op dezelfde wijze stil worden gestaan bij de doelgroep van de vestigingssteun. Net als het NAJK vindt het ministerie van LNV het namelijk van belang dat de steun ook daadwerkelijk terecht komt bij de jonge landbouwer die ook in de toekomst het over te nemen of te starten landbouwbedrijf wil voortzetten. Dit past bij een doelgericht en effectief NSP.

  Ad 2. Voldoende budget
  Europa stelt Nederland verplicht om jaarlijks minimaal 3 procent van het 1^{e} pijler-budget in te zetten voor het doel generatievernieuwing middels de top-up inkomenssteun en/of vestigingssteun. Omdat vestigingssteun voor Nederland een nieuwe interventie is, zal in het eerste jaar bekeken worden of de interventie succesvol genoeg is om in aanmerking te kunnen komen voor het ophogen van het beschikbare budget. Dit zal uiteraard bezien moeten worden in het licht van het totale programma en rekening houdend met het behalen van andere GLB-doelen.

  Ad 3. Vanuit Europa bestaat de verplichting tot het verstrekken van vestigingssteun op basis van een bedrijfsplan. Ook wij zien hier de meerwaarde van, omdat het plan de ondernemer stimuleert om bewust na te denken over de wijze waarop hij of zij het bedrijf wil gaan ontwikkelen.

  Ad 4. Subsidievoorwaarden overal in Nederland gelijk
  We begrijpen de wens van het NAJK om voor elke jonge landbouwer in Nederland gelijke kansen te creëren. Hier zal zoveel mogelijk rekening mee worden gehouden bij het ontwikkelen van de subsidiemodule voor vestigingssteun.
- De top-up inkomenssteun zal in het NSP blijven bestaan. De wijze waarop deze steun wordt verstrekt, zal echter gaan veranderen. Om de steun doelgerichter en effectiever te maken zal deze worden gekoppeld aan het vestigen van de jonge landbouwer als bedrijfshoofd. Op deze manier komt de steun terecht bij de ondernemers, die ook in de toekomst het bedrijf zullen gaan leiden. Jonge landbouwers die in het huidige GLB al inkomenssteun ontvingen, ontvangen voor de resterende verleningsperiode vanaf 1 januari 2023 de top-up onder de voorwaarden van het nieuwe GLB.
- Generatievernieuwing is één van de GLB-doelen. Voor dit doel is ingezet op het beschikbaar stellen van ruim 3 procent van het GLB-budget. Indien nodig kunnen

gedurende de looptijd van het programma verschuivingen plaatsvinden, maar dat zal altijd in samenhang met de inzet op andere doelen bekeken worden.
Het budget uit de 1e pijler dat bestemd is voor jonge landbouwers, zal in het NSP beschikbaar blijven voor jonge landbouwers. Het budget voor de top-up inkomenssteun neemt beperkt af vanwege het doelgerichter inzetten van dit budget. Het andere deel van het budget komt via vestigingssteun terecht op de bedrijven van jonge landbouwers.

- Aandacht wordt gevraagd voor de plafondkorting bij de top-up. In de nieuwe systematiek van het GLB kan er in het NSP per interventie naast een indicatief budget op basis van een zogenoemde geplande eenheidsbedrag per activiteit ook gewerkt worden met minimum- en maximum-eenheidsbedragen. Daarmee ontstaat ruimte om te kunnen schuiven binnen het totale budget voor de directe betalingen (basispremie, herverdelingspremie, eco-regeling en top-up). Nederland heeft bewust gekozen minimum- en maximumbedragen in het NSP op te nemen, mede met het oog op de financiële flexibiliteit. Daarmee wordt de kans op het onbenut laten van het aan Nederland toegekend GLB-budget kleiner en daarmee ook de kans op een plafondkorting voor de top-up.

6. Conditionaliteiten

GLMC 4 Bufferstroken

De vereniging Noardlike Fryske Wâlden pleit ten aanzien van GLMC 4 voor regionale differentiatie van de breedte van bufferstroken in verband met de verscheidenheid in bedrijfsstructuur (gemiddelde perceelsgrootte) en in de huidige waterkwaliteit. Gewezen wordt op de gevolgen voor bedrijven in een coulisselandschap met een gemiddelde perceelsgrootte van twee ha en naar het onderscheid tussen schone en vervuilde gebieden (op basis van monitoring van het oppervlaktewater door het RIVM).

LTO Nederland dringt er ten aanzien van GLMC 4 op aan gebruik te maken van de mogelijkheid in de Europese verordening om uitzonderingen te maken op het aanwijzen van bufferstroken langs waterwegen.

In door 17 burgers ingediende vrijwel gelijkluidende zienswijzen wordt ten aanzien van GLMC 4 gewezen op de keuze in het concept NSP voor het versmallen van bufferzones rond 'overige watervoerende sloten' tot twee meter vanuit de waterkant. Waterschappen krijgen bovendien de bevoegdheid om de strook nog smaller te maken. De indieners vragen om in alle gevallen een bufferzone van vijf meter breed als voorwaarde op te nemen en de bevoegdheid voor de waterschappen om de zone te versmallen uit het plan te verwijderen, zodat de doelen uit de KRW gehaald worden.

Reactie:

- Voor de invulling van GLMC 4 wordt volledig aansluiting gezocht bij het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn (7e NAP), waarin het aanleggen van bufferstroken verplicht wordt gesteld. Vanwege die wettelijke borging, die ook buiten het GLB geldt, behoort deze verplichting minimaal te worden opgenomen in de conditionaliteiten. Met het 7e NAP worden in Nederland bredere teeltvrije zones ingevoerd. Bij ecologisch kwetsbare waterlopen en KRW-waterlichamen zijn dit zones met een breedte van 5 meter. Een breedte van 2 meter geldt bij overige watervoerende sloten.

- De waterkwaliteit in Nederland voldoet in algemene zin nog niet aan de doelstellingen in de Kaderrichtlijn Water (KRW) en de Europese Nitraatrichtlijn (NR). Er zitten nog te veel nitraat, fosfaat en gewasbeschermingsmiddelen in het oppervlaktewater, omdat deze uit- en afspoelen van percelen. Maatregelen zijn daarom nodig om de waterkwaliteit te verbeteren, natuur te beschermen en de kosten van het zuiveren van drinkwater betaalbaar te houden. Teeltvrije zones waar geen bemesting en geen toepassing van gewasbeschermingsmiddelen plaatsvindt, beperken de afspoeling van onder andere nutriënten naar het oppervlaktewater en zorgen zo voor een betere kwaliteit van het oppervlaktewater. Daarnaast kan een bufferstrook de drift en afspoeling van gewasbeschermingsmiddelen naar het oppervlaktewater beperken en bijdragen aan het vergroten van de biodiversiteit, mits het oppervlak daartoe wordt benut. Ook kan het bijdragen aan het opslaan van koolstof met organische stof in de bodem en het uitmijnen van fosfaat.
- De effectiviteit van teelvrije zones voor het verminderen van uit- en afspoeling van nutriënten hangt af van onder andere de helling van een perceel, de afwezigheid van (buis)drainage, grondwaterstand, diepte van de bodem en eventuele bodemverdichting. Waterbeheerders krijgen de mogelijkheid op basis van hun kennis van lokale omstandigheden te bepalen, waar een smallere teeltvrije zone afdoende is voor de waterkwaliteit. Hierbij telt de huidige waterkwaliteit nadrukkelijk mee. Dit geldt voor KRW-waterlichamen en voor overige wateren. Er zal een wetenschappelijk onderbouwde leidraad worden opgesteld ter behoeve van de aanwijzing van zones voor smallere bufferstroken. Als minimum breedte dient wel de huidige teeltvrije zone behouden te blijven, zoals die nu is opgenomen in het Activiteitenbesluit Milieubeheer (2021).
  In de leidraad wordt als criterium opgenomen dat naast graslandpercelen een één meter brede teeltvrije zone zal gelden, mits deze kruidenrijk is (dit geldt dus niet bij KRW-waterlichamen en ecologisch kwetsbare waterlopen). Daarmee is er sprake van een doelgerichte, regionale invulling met een nationale basis.
- In de waterrijke gebieden die in Nederland veelvuldig voorkomen, zijn relatief veel kleine percelen. Om het uitvoeren van de gangbare landbouwpraktijken ook in de toekomst mogelijk te laten blijven hoeft per perceel niet meer dan 5 procent van de oppervlakte te worden ingezet als bufferstrook. Er is dus in het NSP niet gekozen voor één uniforme breedte van drie meter voor alle bufferstroken, zoals de Europese Commissie feitelijk voorstelt. Gekozen is voor een invulling volgens het 7e NAP, wat ruimte geeft voor regionaal maatwerk, mits aan de waterkwaliteit wordt voldaan op basis van een wetenschappelijk onderbouwde beoordeling, vastgelegd in een leidraad.
- Een belangrijke reden om bij de invulling van een GLMC waar mogelijk wettelijke normen te volgen, is om met het NSP te streven naar het belonen van maatschappelijke diensten die een agrariër levert. Het verplicht stellen van een bredere strook dan wettelijk verplicht is, zal een doorwerking hebben in de deelnamebereidheid van agrariërs om deel te nemen in het GLB. Het GLB is een subsidie-instrument waarbij het voor agrariërs niet verplicht is om deel te nemen. De overheid wil juist landbouwers stimuleren om wel deel te nemen en bredere bufferstroken stimuleren door vergoeding via eco-regeling en het ANLb.

<u>GLMC 7 Rustgewas</u>

De vereniging Noardlike Fryske Wâlden pleit ten aanzien van GLMC 7 voor het niet toepassen van verplichting om op zand en löss eens per vier jaar een rustgewas te telen,

omdat dit potentieel een negatief effect kan hebben op permanent grasland. Omdat melkveehouders met maïsteelt meer blijvend grasland zullen gaan omploegen, staat deze regel haaks op GLMC 1 dat juist het aandeel blijvend grasland gelijk wil houden ten opzichte van het referentiejaar 2018. Ook gaat het ten koste van percelen waarop geweid wordt, terwijl in GLMC 8 verlengde weidegang wordt gestimuleerd. Voorgesteld wordt de teelt van MKS (maïs kolven schroot) als alternatief voor maïsteelt mogelijk te maken. Dit is namelijk ook een teelt, die het organische stofgehalte in de bodem verhoogt.

LTO Nederland stelt ten aanzien van GLMC 7, dat Nederland de mogelijkheid moet benutten om bedrijven met meer dan 75% grasland vrij te stellen van deze conditionaliteit. Ook zij wijst op het risico, dat meer blijvend grasland wordt gescheurd.

Reactie:

- De redenatie dat door de invulling van GLMC 7 de rotatieverplichting en de verplichting eens per vier jaar een rustgewas te moeten telen tot het dalen van het aandeel blijvend grasland zal leiden, is op zich te begrijpen. Allereerst willen we er op wijzen dat als na maïs een vanggewas wordt geteeld, de rotatieplicht niet geldt. Maximaal drie jaar maïs als hoofdteelt achter elkaar op hetzelfde perceel blijft daarmee mogelijk. Of de verwachting dat het aandeel blijvend grasland met 20% is gedaald na vier jaar uitkomt, moeten we afwachten. Daling van het aandeel blijvend grasland zou inderdaad een negatief effect kunnen zijn. Dit mogelijk effect willen we met maatregelen gericht op behoud van blijvend grasland in onder andere de eco-regeling verminderen.
- Al in het huidige GLB is ervoor gekozen om het aandeel blijvend grasland op nationaal niveau te monitoren. Het aandeel blijvend grasland blijft redelijk stabiel. Er is de laatste jaren meer aandacht voor goede graslandkwaliteit. De inschatting is dat dit gunstig uitpakt voor de levensduur van grasland, waardoor een groter deel van het grasland meer dan vijf jaar op de zelfde percelen blijft bestaan. Indien dit onverhoopt niet het geval is, zal een individuele verplichting volgen voor het omzetten van bouwland in grasland.
- Voor een bedrijf geldt geen rotatieverplichting als meer dan 75% van het landbouwareaal op dit bedrijf wordt gebruikt voor de productie van grassen of andere kruidachtige voedergewassen, braak ligt, gebruikt wordt voor de teelt van vlinderbloemige gewassen of voor een combinatie daarvan. Wel is er, conform het 7^{e} Actieprogramma Nitraatrichtlijn, op zand en löss een aanvullende verplichting om eens per vier jaar als hoofdteelt een rustgewas te telen. De wortels van een rustgewas gaan dieper de grond in en kunnen voedingstoffen dieper in de bodem opnemen. De betere bodemstructuur zorgt voor een betere bodemkwaliteit. Er zal een lagere druk van gewasgebonden ziektes zijn en het organische stofgehalte in de bodem neemt toe. Voorwaarden die zijn opgenomen in het 7e Actieprogramma nitraatrichtlijn zijn onverkort van toepassing, zowel buiten als binnen het GLB. Daarnaast is bij een rotatie van 1 op 4 een rustgewas in feite een goede landbouwpraktijk. Er is hier feitelijk geen sprake van een keuze die in het GLB gemaakt kan worden; GLMC 7 vloeit voort uit wet- en regelgeving.
- Het voorstel om voor bedrijven met maïsteelt het gebruik van MKS te ondersteunen is sympathiek. MKS is niet zozeer een alternatief voor de teelt van een rustgewas (maïs is geen rustgewas), maar kan gezien worden als een bewerkingsmethode ter bevordering van eiwit van eigen land en verhoging van het organische stofgehalte in de bodem. De bereidheid is aanwezig om uit te werken, bijvoorbeeld in de eco-regeling of via een pilot, hoe MKS op termijn kan worden ondersteund in het GLB.

GLMC 8 Niet-productief areaal en landschapselementen

LTO Nederland pleit voor het opnemen van de mogelijkheid om blijvende en meerjarige teelten (zoals fruitteelt, boomkwekerij, sommige akkerbouw- en groenteteelten) vrij te stellen van GLMC 8.
Ook vraagt LTO aandacht voor de invulling van GLMC 8a (niet-productief areaal en landschapselementen). Zij pleit voor het gebruik maken van de mogelijkheid in de Europese verordeningen om deze conditionaliteit in te vullen met vanggewassen (bijv. 4 procent van het bouwland van in totaal 7 procent non-productief bouwland). Het niet benutten van deze mogelijkheid gaat er volgens LTO toe leiden dat akkerbouwers en vollegrondstuinders gaan afhaken en daardoor óók niet meedoen aan de eco-regeling en het ANLb.

Onder verwijzing naar GLMC 8b dat het in stand houden van landschapselementen verplicht stelt, pleit de vereniging Noardlike Fryske Wâlden voor behoud van het pakket jaarlijks beheer in de ANLb-regeling. Ze verwijzen daarbij naar de passages in het concept NSP, waarin wordt aangegeven dat jaarlijks onderhoud aan landschapselementen subsidiabel is binnen de eco-regeling en dat meerjarig onderhoud kan worden vergoed door bijvoorbeeld het ANLb.

Reactie:

- De hoofddoelstelling van GLMC 8 is het behoud van niet-productieve functies en gebieden om de biodiversiteit van landbouwgronden, waaronder vogels en bestuivers, te verbeteren. Deze GLMC kent veel overeenkomsten met de huidige voorwaarden voor ecologische aandachtsgebieden, als onderdeel van de vergroeningseisen. Bij de ecologische aandachtsgebieden is het inzetten van vanggewassen wel toegestaan, met als argumentatie dat het de bodembiodiversiteit bevordert. Akkerbouwers hebben massaal gebruik gemaakt van deze mogelijkheid. Uit een evaluatie, uitgevoerd door de WUR, blijkt echter dat de huidige invulling bij de vergroening niet noemenswaardig heeft bijgedragen aan het doel wat met de GLMC beoogd wordt. Het gebruik van een vanggewas na een hoofdteelt is eerder een goede landbouwpraktijk ter verbetering van de bodemkwaliteit. Vandaar dat deze mogelijkheid niet terugkomt als mogelijke invulling van GLMC 8. Wel is het mogelijk om verschillende vormen van vanggewas in te zetten voor het voldoen aan de eco-regeling. Overigens is het toewijzen van vanggewassen zoals in het huidige GLB überhaupt niet meer mogelijk. In het NSP is er om bovenstaande redenen voor gekozen helemaal geen vanggewassen toe te staan voor GLMC 8.
  GLMC 8a is niet van toepassing op blijvende teelten zoals fruitteelt en boomkwekerijgewassen. GLMC 8a is alleen van toepassing op bouwland. Dat is dus inclusief meerjarige bouwlandgewassen zoals bijvoorbeeld karwij. Volgens de Europese regelgeving zijn er drie mogelijkheden tot vrijstelling voor GLMC 8a:
  a) ingeval meer dan 75% van het bouwland gebruikt wordt voor de productie van grassen of andere kruidachtige voedergewassen, braak ligt, gebruikt wordt voor de teelt van vlinderbloemige gewassen, of voor een combinatie daarvan;
  b) ingeval meer dan 75% van het subsidiabele landbouwareaal blijvend grasland is, gebruikt wordt voor de productie van grassen of andere kruidachtige voedergewassen of gedurende een aanzienlijk deel van het jaar of een aanzienlijk deel van de gewascyclus wordt beplant met gewassen die onder water staan, of gebruikt wordt voor een combinatie
  daarvan, of

c) bij een oppervlakte bouwland van maximaal 10 hectare.
Nederland past een aantal vrijstellingen toe. Het vrijstellen van meerjarige teelten kan een indirect effect zijn van het toepassen van de regel dat bedrijven met 10 hectare bouwland of minder zijn vrijgesteld voor deze GLMC. Er is voor gekozen om deze norm niet toe te passen. De motivatie daartoe is dat dit niet aansluit bij de hoofddoelstelling van GLMC 8, het behoud van niet-productieve functies en gebieden om de biodiversiteit van landbouwgronden te verbeteren. Ook leidt dit tot een situatie dat de norm van toepassing is op akkerbouw, maar bijvoorbeeld niet op een deel van de vollegrondsteelten, terwijl de doelstelling onverkort ook van toepassing is op bouwland in gebruik voor deze laatste teelten.

- De vereniging Noardlike Fryske Wâlden speelt een grote rol voor het behoud van het hoogwaardig cultuurlandschap in de Noordelijke Friese Wouden, met name door het coördineren van de inzet van het ANLb, maar ook door andere inspanningen.
  De mogelijkheden om landschapselementen via het GLB te ondersteunen zijn sterk verruimd. Zo is in het NSP de definitie van subsidiabele landbouwgrond verruimd. Hierdoor tellen de landschapselementen naast percelen ook mee als subsidiabele landbouwgrond, en mogen er meer bomen op akkers en grasland staan (van 50 naar 100 bomen per ha). Verder is in het nieuwe NSP voorzien in interventies voor houtopstanden, waaronder vergoedingen voor beheer via de eco-regeling en het ANLb. Investeringen in de aanleg van landschapselementen zijn mogelijk via de interventie Samenwerking niet-productieve investeringen en investeringen in kennis over die aanleg kunnen via de interventie Kennisverspreiding en informatie worden ondersteund. De aanleiding daartoe is dat, in lijn met de opmerking in de zienswijze, kleinschalig landschap van grote waarde is en extra biodiversiteitswaarde oplevert. Maar ook kan kleinschaligheid van het landschap nadelen opleveren in een hoogproductieve bedrijfsvoering. Efficiënt boeren in een kleinschalig cultuurlandschap is dus juist een voorbeeld van een toekomstbestendig bedrijfsvoering.
  Bij de eco-regeling willen we het onderhoud van heggen, hagen en struweel gaan ondersteunen. Ook worden er punten gegeven voor bijvoorbeeld bomenrijen en solitaire bomen. Daarnaast willen we wanneer dit goed te monitoren is, kleinschaligheid opnemen in de eco-regeling. Dit laatste lukt echter nog niet in 2023. Indien een boer dan naast de eco-regeling meedoet aan ANLb, kan de activiteit bij de eco-regeling wel meetellen voor het verzamelde aantal punten; en dus voor het voldoen aan de punten in de schijf van vijf. De activiteit kan echter niet worden ingezet voor het verantwoorden van uitbetaling van het maximale subsidiebedrag. Uitbetaling vindt plaats via het ANLb. Omdat een boer vaak meer van een bepaalde activiteit uitvoert dan noodzakelijk voor de uitbetaling van een eco-premie, zal dit meestal geen effect hebben op de uiteindelijke uitbetaling van de eco-premie.

<u>GLMC 9 Kwetsbare blijvende graslanden</u>

LTO Nederland dringt er ten aanzien van GLMC 9 op aan de belanghebbende landbouwers te betrekken bij het opnieuw intekenen van kwetsbare blijvende graslanden in Natura2000-gebieden en ook bestaande informatie hiervoor te benutten. Ook stelt LTO dat er een oplossing moet komen voor de waardevermindering van de grond bij aanwijzing als kwetsbaar.

Twee agrarische ondernemers stellen ten aanzien van GLMC 9 vast dat in het concept S-MER is aangegeven, dat er een verbod op ploegen van ecologisch kwetsbaar blijvend

grasland in Natura2000-gebieden wordt voorgesteld. Deze ondernemers wijzen op de negatieve gevolgen voor hun bedrijfsvoering sinds in 2015 dit ploegverbod in de vogelrichtlijngebieden van Natura2000-gebieden van kracht zijn geworden. Ze stellen voor GLMC 9 te schrappen. Dit voorstel onderbouwen ze met de volgende argumenten:

- *De aanwijzing van de ecologisch kwetsbare gebieden waar niet geploegd mag worden, is door Nederland veel ruimer uitgelegd, dan door de EU wordt vereist.*
- *Het areaal dat zonder ploegverbod geploegd zal gaan worden, is zeer klein.*
- *Het ploegverbod geeft veel problemen voor de landbouwers in de aangewezen Natura2000-gebieden en levert weinig op.*
- *Er treedt een waardedaling van de grond op.*

Als deze beperking in stand blijft, wordt voorgesteld de betreffende boeren te compenseren voor de waardedaling van de grond en het verlies in inkomen als gevolg van lagere grasopbrengsten of mogelijk bedrijfsverplaatsing.

Reactie:

- In de Verordening in bijlage III is opgenomen dat alle EU-lidstaten verplicht zijn ecologisch kwetsbare blijvend graslanden aan te wijzen waarop een ploegverbod geldt. GLMC9 kan daarom niet worden geschrapt. Die aanwijzing kan echter wel worden herzien. Zo wordt overwogen om bepaalde vogelrichtlijn gebieden niet langer aan te wijzen als ecologisch kwetsbaar. Hiervoor behoren vervolgens wel andere gebieden te worden aangewezen. Door ploegen vindt uitspoeling van nutriënten plaats, dichtbij kwetsbare soorten die in Natura2000-gebieden of in andere kwetsbare gebieden juist beschermd moeten worden. Ook kan de biodiversiteit door ploegen verstoord worden.
- De invulling bij GLMC 9 is op hoofdlijnen een voortzetting van het huidige beleid, en volgt direct uit Europese wet- en regelgeving. Vrijwel al het kwetsbare blijvend grasland waar deze norm van invloed op is, is gelegen binnen Natura2000 gebieden. De mogelijkheid tot compensatie elders voorziet in de mogelijkheid om onterecht als kwetsbaar aangewezen gebied te kunnen compenseren, als de bedrijfsvoering van de landbouwer ernstig wordt verstoord. Dit is expliciet in het NSP opgenomen. Daarnaast wordt onderzocht welke bewerkingen er mogelijk zijn, zodat de doelstelling van de GLMC minimaal behouden blijft, maar ook lichte vormen van grondbewerking mogelijk zijn. Het voorstel van LTO om dit voorstel met belanghebbende landbouwers te bespreken wordt overgenomen.

Overige aspecten

De provincie Zeeland onderstreept de zorg van de gezamenlijke provincies ten aanzien van de verzwaring van de conditionaliteiten. Ze geeft aan dat dit met name voor Zeeuwse akkerbouwers kan leiden tot een terugval in deelnamebereidheid. Daarnaast pleit zij voor het voortzetten van de mogelijkheid van het inzetten van vanggewassen om te kunnen voldoen aan de vergroeningseisen.

In één van de zienswijzen wordt voorgesteld om in de conditionaliteiten de verplichting op te nemen dat 10 procent van het landbouwareaal moet uit landschapselementen.

Reactie:

- De invulling van de conditionaliteiten door de Europese wetgevers was ten tijde van de eerste praktijktoets (voorjaar 2021) nog in ontwikkeling. De toets is uitgevoerd op basis van aannames, nog voor de Europese wet- en regelgeving was vastgesteld (zomer

2021). Deze praktijktoets is zeer waardevol gebleken en heeft ertoe geleid dat in het Bestuurlijk Overleg van december een invulling van de eco-regeling is vastgesteld, die duidelijk beter aansluit bij de conditionaliteiten. Een voorbeeld: waar bij de eerste praktijktoets conditionaliteiten en de eco-regeling maar beperkt stapelbaar waren, is dit bij de uiteindelijke invulling vrijwel altijd wel het geval. Daardoor zal het voor akkerbouwers eenvoudiger zijn om zowel aan de conditionaliteit als de eco-regeling te voldoen. De vastgestelde invulling van de eco-regeling zal nogmaals worden getoetst in een tweede praktijktoets, wat kan leiden tot veranderingen in de uiteindelijke invulling ervan. Indien wenselijk zal dit op basis van de praktijkproef leiden tot een aanpassing van het NSP.
Diversiteitsrijke landschapselementen, als een groenblauwe dooradering van het landschap, dragen bij aan de Europese biodiversiteitsstrategie. De doelstelling daarbij is dat het aandeel landschapselementen op termijn 10 procent van het landbouwareaal bedraagt. Dat is nu in Nederland niet het geval. Om dit doel te bereiken is door verschillende maatschappelijke groeperingen een ‘Aanvalsplan versterking landschappelijke identiteit via landschapselementen’ (kortweg ‘Aanvalsplan landschapselementen’) opgesteld. Dit plan voorziet in een breed gedragen aanpak voor het stimuleren van landschapselementen, waarbij de inzet van GLB-middelen een grote rol spelen. Het GLB is een subsidie instrument, gericht op het vergoeden van prestaties voor diensten. Het is de keuze van de agrariër of deze van het GLB gebruik wil maken. Dat maakt het instrument minder geschikt voor het opleggen van bovenwettelijke normen. Bij de invulling van GLMC’s is er juist voor gekozen om wettelijke normen, volgend uit Europese en nationale wetgeving te volgen, zodat maximaal kan worden ingezet op het stimuleren van bijvoorbeeld de kwantiteit en kwaliteit van landschapselementen. In het NSP wordt dit op verschillende manieren ondersteund. Landschapselementen waarbij op de landbouwgrond geen productie kan plaatsvinden, zoals bijvoorbeeld houtopstanden en poelen, worden gestimuleerd door de definitie van subsidiabele landbouwgrond te verruimen. Hierdoor tellen landschapselementen naast percelen als subsidiabele landbouwgrond mee en er mogen meer bomen op akkers en grasland staan (van 50 naar 100 bomen per ha). Investeringen in de aanleg van landschapselementen zijn mogelijk via de interventie Samenwerking niet-productieve investeringen, en investeringen in kennis over de aanleg via de interventie Kennisverspreiding en informatie. Daarnaast worden landschapselementen als kruidenrijke randen gestimuleerd via de eco-regeling en het ANLb. Een diversiteitsrijk landschap is ook gebaat bij diversiteit in teelten, zoals bijvoorbeeld de teelt van rustgewassen, eiwitgewassen, verschillende typen van kruidenrijk grasland, strokenteelt en diversiteit in gewassen. Deze maatregelen komen terug in de eco-regeling en het ANLb.

7. Eco-regeling

<u>Afstemming met andere onderdelen NSP</u>

Natuurmonumenten (mede namens LandschappenNL, Vogelbescherming Nederland en Wereld Natuur Fonds) vraagt naar extra informatie over het doelbereik van de interventies en de afstemming tussen eco-regeling, conditionaliteiten en ANLb. Daarbij wijst zij erop dat de interventie Gebiedsgerichte samenwerking ter versterking van GBA-doelen in de ter inzage gelegde samenvatting van het NSP slechts summier wordt beschreven.

Natuurmonument pleit voor een duidelijke gebiedsgerichte aanpak bij de eco-regeling en mogelijke regionale invulling van de conditionaliteiten en het ANLb. Deze zouden ook een bijdrage kunnen leveren aan het doelbereik op verschillende terreinen, waar zou niet voor zijn gekozen in het NSP.
Ook vraagt zij zich af, waarom het Aanvalsplan Landschapselementen niet wordt genoemd in het NSP en hoe het NSP concreet gaat bijdragen aan een toename van niet-productief areaal ter bevordering van de biodiversiteit.

Reactie:

- In de in december bij de Europese Commissie ingediende versie van het NSP wordt de interventie Gebiedsgerichte samenwerking ter versterking van GBA-doelen uitgebreider beschreven, dan in de ter inzage gelegde versie. Door het meerjarig ondersteunen van samenwerkingsactiviteiten van landbouwers voorziet deze interventie in:
  1. Het inzetten van activiteiten uit de eco-regeling en het ANLb, met in achtneming van de conditionaliteiten;
  2. Ruimtelijke afstemming over waar activiteiten in te zetten, zodat er een ruimtelijke samenhang ontstaat op gebiedsniveau;
  3. Daarnaast voorziet de interventie in het mogelijk maken van investeringen die de invoering van activiteiten in de eco-regeling en het ANLb ondersteunen. Voorbeelden van investeringen zijn het aanleggen van een bloemrijke rand, de aanleg van drukdrainage voor het verhogen van waterpeil voor weidevogelbeheer, de aanleg van landschapselementen / agroforestry, de aanleg van kruidenrijk grasland, de aanleg van greppels ten behoeve van waterkwaliteit, natuurvriendelijke oevers / plasdras sloten en de toepassing van taakkaarten ten behoeve van precisielandbouw.

  Het ingediende NSP beschrijft de kaders waarbinnen de regeling behoort te worden ontwikkeld. Binnen deze kaders kunnen nog veel keuzes worden gemaakt, bijvoorbeeld welke elementen specifiek voor een investeringssubsidie in aanmerking komen. Dit zal samen met belanghebbenden, waaronder de natuurorganisaties, verder worden uitgewerkt.
- Zoals aangegeven in hoofdstuk 3 van het ingediende NSP ligt het zwaartepunt van de aanpak in de groenblauwe architectuur (GBA) bij het samenspel tussen:
  1. de voorwaarden om voor de basispremie en andere grondgebonden steun in aanmerking te komen (conditionaliteiten);
  2. de mogelijkheid voor agrariërs om maatschappelijk wenselijke diensten te leveren op het bedrijf via deelname aan de grondgebonden eco-regeling, waarbij regionale accenten worden aangebracht;
  3. in daarvoor geselecteerde gebieden: een gebiedsgerichte aanpak ten behoeve van natuur, landschap, water en klimaat, waarvoor een bedrijfsniveau overkoepelende aanpak noodzakelijk is via het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb);
  4. het starten met gebiedsgerichte samenwerkingsprojecten, om voor de veenweidegebieden en landbouwgrond rond Natura2000-gebieden interventies te ontwikkelen en uit te voeren die op termijn robuust in de bovenstaande interventies kunnen worden geïntegreerd, dan wel nationaal kunnen worden gecontinueerd.

  Het gebiedsgerichte beleid voor klimaat en leefomgeving is nog volop in ontwikkeling. In het NSP is er ruimte gemaakt om deze ontwikkeling te ondersteunen, zowel binnen bijvoorbeeld de eco-regeling, het ANLb of samenwerking, als in het samenspel tussen regelingen. Dit heeft als effect dat de gebiedsgerichte aanpak tijdens de komende GLB-

periode kan worden aangescherpt. In bepaalde gevallen kan in een later stadium worden gekozen voor het inzetten van andere interventies, dan nu bij de start van toepassing is. De eco-regeling wordt bijvoorbeeld geprogrammeerd als een nationaal systeem met gebiedsgerichte accenten. Voor de doelen klimaat, bodem/lucht, water, biodiversiteit en landschap zijn regionale verschillen wenselijk. Hoe deze regionale invulling wordt vormgegeven, wordt nog uitgewerkt tijdens de implementatie. Daarbij zal naar verwachting bij de start van de eco-regeling gewerkt worden met een vrij algemene invulling van deze regionale accenten, gebaseerd op gebieden met bouwplannen voor bodemtypes. De doelstelling is dat wanneer meer activiteiten mogelijk worden bij de eco-regeling, dit ook leidt tot een nadere uitwerking van de gebiedsgerichte accenten. Dit past binnen de beschrijving van de eco-regeling, zoals die bij de Europese Commissie is ingediend.

- In het ingediende NSP is het Aanvalsplan Landschapselementen op meerdere plaatsen genoemd. Met name in hoofdstuk 2. Het Aanvalsplan biedt concrete handvatten voor het versterken van landschapselementen, wat bijdraagt aan de grote maatschappelijke opgaven voor klimaat, biodiversiteit, omgevingsbeleid en bossenstrategie. De ambitie is 10 procent groenblauwe dooradering van het landelijk gebied. Deze ambitie vereist een uitbreiding van het huidige areaal aan landschapselementen op landbouwgrond. Daarvoor zijn in het NSP meerdere instrumenten inzetbaar. De landschapselementen (houtopstanden en sloten) worden onderdeel van de subsidiabele landbouwgrond. Om te voldoen aan de voorwaarden voor de basispremie, moeten de landschapselementen in stand worden gehouden (GLMC 8b). Voor het NSP wordt de definitie van landbouwgrond aangepast, waardoor er meer ruimte wordt geboden voor landschapselementen en agroforestry. Dit houdt in dat vanaf 2023 niet 50 maar 100 bomen verspreid per hectare en lijnelementen (bomenrijen en dergelijke) als onderdeel worden gezien van subsidiabele landbouwgrond. Meer bomen per hectare zijn bovendien al mogelijk in het geval van permanente teelten, waar voedselbossen onder vallen. Er wordt tenslotte 4 procent niet-productief areaal verplicht gesteld, eventueel uit te breiden met 7 procent met steun vanuit de eco-regeling. In de activiteiten binnen de eco-regeling wordt jaarlijks onderhoud aan landschapselementen in het hele land subsidiabel. Meerjarig onderhoud telt mee in het puntensysteem en kan worden vergoed door bijvoorbeeld het ANLb. Voor landschap, landschapselementen en agroforestry is een gebiedsaanpak belangrijk. In het ANLb wordt de huidige aanpak voortgezet en uitgebreid. Daarnaast komt er in de 2^{e} pijler een samenwerkings- en investeringsregeling, die de aanleg van niet-productieve elementen ondersteunt. Tenslotte wordt er een mogelijkheid gecreëerd voor experimenten, die als doel hebben dit beleid te versterken. Met de experimenten wordt in de praktijk geleerd over innovatieve aanpakken, die daarna opgenomen kunnen worden in bestaande of nieuwe bestendige maatregelen. Daarnaast worden kennisvouchers ingezet die bijdragen aan het versterken van de kennis op het boerenerf, ter versterking van biodiversiteit en landschap.
  Door het samenspel tussen de regelingen wordt het aantrekkelijker voor een agrariër om landschapselementen te integreren op zijn bedrijf. Deze landschapselementen worden tevens door het betaalorgaan op kaart gezet. Daardoor is het ook beter mogelijk om de ontwikkeling van landschapselementen op boerenland te monitoren en te bepalen of de ambitie van 10 procent groenblauwe dooradering van het landelijk gebied op termijn wordt gehaald.

Structureel karakter

De vereniging Noardlike Fryske Wâlden pleit voor een structureel karakter van de eco-regeling met een marktconforme kostendenkende beheervergoeding en aaneensluitende beheergebieden.

Reactie:

- We ondersteunen het streven naar ontwikkeling van biodiversiteit en de transitie naar natuurinclusieve landbouw via een structureel pakket van maatregelen. De eco-regeling is echter een éénjarige subsidie. De doelstelling is wel dat de activiteiten die in de eco-regeling zijn opgenomen, meerdere jaren kunnen worden toegepast. Tevens is het mogelijk om de eco-regeling te combineren met het ANLb. Binnen deze regeling worden dan de punten toegekend, maar de subsidie voor een element dat in beide regelingen voorkomt, wordt dan uitbetaald via het ANLb. Daarnaast wordt het mogelijk om afstemming en aanleg van elementen, zoals bijvoorbeeld singels, te financieren vanuit de samenwerkingsregeling ter ondersteuning van de grondgebonden regelingen. Het doel is daarmee de ruimtelijke inrichting en streekeigenheid te ondersteunen.

Eco-activiteiten

Vewin, Vereniging van Waterbedrijven in Nederland, geeft aan dat er in de behoefteanalyse prioriteit wordt gegeven aan de bescherming van drinkwaterbronnen. Hoewel de drinkwaterkwaliteit in Nederland zeer goed is, staan de bronnen van drinkwater onder toenemende druk. Dit wordt onder andere veroorzaakt door de aanwezigheid van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen (eindrapport Nationale analyse Waterkwaliteit, 2020). Voor het grondwater zijn er vooral blijvende knelpunten in de geschiktheid van grondwater voor grondwaterafhankelijk oppervlaktewater, grondwaterafhankelijke natuur en voor drinkwaterwinningen(eindrapport Nationale analyse Waterkwaliteit, 2020). Vewin merkt op dat het uit de beschrijving van de interventiestrategie en de interventies zelf nergens duidelijk is, hoe deze kunnen of zullen bijdragen aan verbetering van de kwaliteit en beschikbaarheid van drinkwaterbronnen. Zij vindt dat de volgende zaken in het NSP moeten worden opgenomen of gewijzigd:

- *Scherp de conditionaliteiten aan gericht op bescherming van drinkwaterbronnen.*
- *Neem activiteiten op in de eco-regeling, die de kwaliteit en beschikbaarheid van drinkwaterbronnen aantoonbaar verbeteren.*
- *Neem de bescherming van drinkwaterbronnen expliciet op in het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb).*
- *Stel naast de aangekondigde bufferzones rond Natura2000 gebieden ook bufferzones rond grondwaterbeschermingsgebieden in, waar deze niet samenvallen met Natura2000 gebieden.*
- *Specifiek voor nitraat in grondwaterbeschermingsgebieden: steun vrijwillige activiteiten via het NSP die verdergaan dan de wettelijke norm.*

Daarnaast pleit Vewin voor een stevige inzet op kennisverspreiding en informatie, en vindt zij het van belang dat er voldoende aandacht is voor monitoring.
Cumela Nederland pleit voor het opnemen van precisielandbouw in de eco-regeling en het uittesten van deze eco-activiteit in een pilot in 2022. Deze activiteit zal de deelnamebereidheid vergroten, draagt bij aan een gelijk speelveld tussen agrariërs en tussen loonwerkers en het doelbereik van het NSP. Ze wijst op een soortgelijke pilot in Vlaanderen.

Een agrariër vraagt naar de logica van de eco-activiteit 'vroeg oogsten van een rooigewas'. Tegenover een opbrengstverlies van € 500 per ha zou slechts een compensatie van € 10 per ha als GLB steun uit de eco-regeling staan.
In 17 gelijkluidende zienswijzen wordt gepleit voor een zo groot mogelijk verschil tussen de predicaten goud, zilver en brons binnen de eco-regeling. Ook wordt gevraagd een bufferzone met een breedte van 10 meter toe te voegen als eco-activiteit en te laten meetellen onder het predicaat goud.
Een agrarisch ondernemer pleit voor het laten meetellen van niet-zeekerende dijken en buitendijkse kwelders als landschapselement voor de eco-regeling. Deze dijken in Groningen en Friesland zijn het resultaat van landaanwinning in het verleden.
Een agrariër is van mening dat agrariërs die een deel van hun landbouwgrond in omschakeling hebben naar natuur of die omschakeling al hebben gerealiseerd, onder het nieuwe GLB gestraft worden. Hij stelt daarom voor grond die als 'natuur' geregistreerd staat en waarop nog landbouwkundig gebruik plaatsvindt, ook in aanmerking te laten komen voor de eco-regeling.

Reactie:

- De waterkwaliteit in Nederland voldoet nog niet aan de doelstellingen in de Kaderrichtlijn Water (KRW) en de Europese Nitraatrichtlijn (NR). Er zitten nog te veel nitraat, fosfaat en gewasbeschermingsmiddelen in het oppervlaktewater, omdat deze uit- en afspoelen van percelen. Maatregelen zijn nodig om de waterkwaliteit te verbeteren, natuur te beschermen en de kosten van het zuiveren van drinkwater betaalbaar te houden. De KRW geeft aan op welke wijze dit bereikt moet worden, onder andere met maatregelen in de landbouw. Het GLB draagt op verschillende manieren bij aan het verbeteren van de waterkwaliteit, met name met de ecoregeling en het ANLb, maar ook met investeringen, samenwerking en kennis en innovatie. Bovendien dragen maatregelen die de kwaliteit van het oppervlaktewater verbeteren, ook bij aan de verbetering van de grondwaterkwaliteit.
- Er is voor gekozen om bij de invulling van GLMC 4 (bufferstroken) en GLMC 7 (gewasrotatie) zo dicht mogelijk bij het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn te blijven. Daarmee blijven we in lijn met de doelstelling die Vewin nastreeft.
- Voor wat betreft de ecoregelingen, is er een aantal activiteiten dat direct of indirect bijdraagt aan verbetering van oppervlakte- en grondwaterkwaliteit. Bij de indirecte maatregelen moet gedacht worden aan bodemmaatregelen die doorgaans meervoudige doelen dienen. Denk hierbij aan waterkwaliteit, klimaatadaptie en biodiversiteit. Met het pakket van niet-grondgebonden maatregelen willen we investeringen in precisielandbouw stimuleren. Maar ook op het vlak van samenwerking en kennis delen zijn er diverse mogelijkheden om de verschillende facetten van waterkwaliteit te verbeteren. De doelstelling is om de activiteit precisielandbouw op termijn op te nemen in de eco-regeling. Inmiddels is het initiatief genomen om de activiteit mee te nemen in de tweede praktijkproef voor de eco-regeling, die in maart/april 2022 van start gaat. Daarbij wordt zowel gekeken naar de doeltreffendheid, inpasbaarheid als controleerbaarheid. Met name het laatste is momenteel lastig. De doelstelling is om dit eenvoudig in te richten, bijvoorbeeld door een combinatie van areaalmonitoring en geotag-foto. Dit is in 2023 echter nog niet gereed. Daarom is er voor gekozen om in 2023 te starten met de activiteit biologische bestrijding en uit te werken of bijvoorbeeld taakkaarten voor

gewasbescherming subsidiabel kunnen zijn via een samenwerkings- of investeringsregeling.

- De eco-regeling wordt opgezet als een puntensysteem met drie lagen:
  a. Bepalen van het maximale subsidiebedrag. Gemiddeld genomen is dit ca €100,-/ha
  b. Puntensysteem: om in aanmerking te komen voor de eco-regeling behoort een begunstigde minimaal een aantal punten te halen voor de doelen klimaat, bodem/lucht, water, biodiversiteit en landschap.
  c. Verantwoorden van het uit te betalen subsidiebedrag: binnen de eco-regeling wordt een set van activiteiten mogelijk gemaakt. De begunstigde kan voor het verantwoorden van het subsidiebedrag kiezen welke activiteiten hij of zij op zijn of haar bedrijf uitvoert. Voor vroeg rooien is dit ca €225,-/ha.

  In de praktijk betekent dit dat wanneer een agrariër op bedrijfsniveau voldoet aan het puntensysteem, hij premie uit de eco-regeling krijgt uitbetaald. Bij een bedrijf van 40 ha is de gemiddelde premie ongeveer € 4.000,-. Per bedrijf kan deze premie tussen € 2.400,- en € 8.000,- liggen. Hiervoor moeten wel activiteiten zijn ondernomen die deze subsidie verantwoorden. Dit is vaak niet één activiteit, maar een pallet van activiteiten. De agrariër kan zelf een keuze maken.
- De hoogte van de verschillende vergoedingen wordt verder uitgewerkt in de implementatie. Hiervoor zijn met name de praktijkproeven van belang. Een agrariër moet minimaal een set van activiteiten uitvoeren, zodat hij voldoet aan het puntensysteem en de betaling verantwoordt. Dit kan bijvoorbeeld door het aanleggen van een 10 meter brede beheerde strook langs een waterweg. De betaling is dan inclusief de verplichte bufferstrook.
- Om in aanmerking te komen voor de basisbetaling en om er een eco-activiteit op uit te kunnen voeren behoort het areaal bij de boer in beheer te zijn en te voldoen aan de definitie subsidiabele landbouwgrond, inclusief de landschapselementen die gelden voor de invulling van GLMC 8a. Dat zijn sloten, poelen, plas-drassen, houtopstanden, houtwallen, individuele of groepen bomen, bomenrijen, bufferstroken, tuunwallen, groene braak of akkerranden. Een dijk of een kwelder kan meetellen als subsidiabele landbouwgrond, als deze in een zodanige staat is dat begrazing of teelt mogelijk is. Wel hoort daarbij de extra voorwaarde dat geen voorbereidende activiteiten nodig zijn anders dan activiteiten op basis van de gebruikelijke landbouwmethoden en -machines. Ook kan de waarde van een activiteit op een dijk of een kwelder meetellen bij de eco-regeling, wanneer er een landschapselement op staat, bijvoorbeeld in het kader van groene braak.
- De eco-regeling en het ANLb zijn alleen van toepassing op landbouwgrond die voldoet aan de daarvoor in het NSP opgenomen definities. Deze definities nemen het gebruik van grond als uitgangspunt en kunnen anders zijn dan de definitie natuur, zoals opgenomen in een bestemmingsplan. Daardoor kan het mogelijk zijn dat gronden die de bestemming natuur hebben, toch worden aangemerkt als landbouwgrond en daarmee in aanmerking komen voor de basisbetaling en de eco-regeling. Voor subsidie bij het ANLb behoort de grond opgenomen te zijn in het natuurbeheerplan van de provincie en dient de eigenaar en/of gebruiker een afspraak te hebben met een collectief.
- Natuurgronden komen vaak niet in aanmerking voor subsidie via de GLB-regelingen, omdat het niet is toegestaan om tweemaal subsidie te betalen voor het zelfde doel en in Nederland natuursubsidies nationaal worden gefinancierd. Daarnaast is er bij natuurgrond vaak sprake geweest van een functieverandering met daarbij compensatie voor het afwaarderen van grond, als de landbouwfunctie is komen te vervallen. De

vergoedingen in de eco-regeling en het ANLb houden juist al rekening met het verminderd inzetbaar zijn van de gronden voor landbouwdoeleinden.

Kleinschaligheidstoeslag

De vereniging Noardlike Fryske Wâlden constateert dat de kleinschaligheidstoeslag voor 2023 nog niet wordt meegenomen, omdat hier nog meer onderzoek naar moet worden gedaan. Ze stelt zich op het standpunt, dat er voldoende informatie is. Hieruit zou blijken dat kleinschalig landschap van grote waarde is en extra biodiversiteitswaarde oplevert, maar ook dat het grote handicaps oplevert in een efficiënte bedrijfsvoering wat een structurele vergoeding rechtvaardigt.

Reactie:

- Het belang van de kleinschaligheidstoeslag en het toepassen daarvan in Nederland erkennen ook wij. Voor een nadere toelichting hierop en op de reden waarom het niet mogelijk is kleinschalig cultuurlandschap al in 2023 in de eco-regeling op te nemen, verwijzen we naar hoofdstuk 6. Onder het kopje ‘GLMC 8 Niet-productief areaal en landschapselementen’ staat die toelichting als reactie op het pleidooi van de vereniging Noardlike Fryske Wâlden voor behoud van het pakket jaarlijks beheer in de ANLb-regeling.

8. ANLb

Doelbereik

Volgens BoerenNatuur en ANV Hollands Noorden is een verdere uitbreiding van het ANLb cruciaal om de transitie naar natuurinclusieve landbouw te faciliteren. Een recente evaluatie heeft aangetoond dat het ANLb goed werkt, en een grote bijdrage heeft geleverd aan een hoger animo bij landbouwers om zich in te zetten voor klimaat en leefomgeving. Beide organisaties willen de collectieve werkwijze graag verder versterken en hun kennis en ervaring op termijn inzetten voor alle agrariërs die de stap naar natuurinclusief beheer willen maken. Ook kan het ANLb positief bijdragen aan het verdienvermogen van boeren, zeker in combinatie met langjarige contracten. In dit proces wordt op verschillende punten een grotere rol voor collectieven gezien, maar zijn er ook meerdere zorgpunten, met name bij:

- *de rol van collectieven bij de eco-regeling;*
- *een optimale wisselwerking tussen conditionaliteiten, eco-regeling en ANLb;*
- *de verplichte brede bufferstroken, die het ANLb voor de akkerbouw lastig maken;*
- *de noodzaak van duidelijkheid over afstemming tussen de contractduur voor het ANLb en de eco-regeling;*
- *de continuering van het beheer en het tijdpad voor de besluitvorming;*
- *de doorontwikkeling van het ANLb;*
- *de extra tijd en het extra budget die nodig zijn voor de nieuwe rol van de collectieven;*
- *de erkenning van de rol van collectieven in het governancetraject.*

LTO Nederland steunt het agrarisch natuurbeheer, bij voorkeur in de vorm van langjarige afspraken. Om de deelname niet te belemmeren zou Nederland dicht bij de EU conditionaliteiten moeten blijven. Er zijn zorgen over de haalbaarheid van de gebiedsgerichte

aanpak en de gevolgen van de daarvoor bedoelde middelen voor de inkomens van de boeren. Gaan de middelen wel op het boerenerf landen?

Reactie:

- We zijn blij te zien dat BoerenNatuur en ANV Hollands Noorden graag een extra inzet willen plegen om de landbouw meer natuurinclusief te maken, en daarvoor zowel binnen als buiten het ANLb hun kennis en ervaring in willen zetten. Het NSP biedt handvaten om de collectieven daarbij te ondersteunen. Binnen het ANLb wordt het budget uitgebreid en wordt een nieuwe categorie ingevoerd: klimaat en water. Afhankelijk van de afbakening in de provinciale natuurbeheerplannen is die categorie ook van toepassing in gebieden, waar nu nog geen ANLb mogelijk is. Ook wordt er een nieuwe regeling ingevoerd, die tot doel heeft om de afstemming tussen de eco-regeling en het ANLb te verbeteren en die precisielandbouw gaat ondersteunen door middel van het verbeteren van en ondersteunen met investeringen in bijvoorbeeld landschapselementen of taakkaarten.
- *Rol van collectieven bij de ecoregeling*
  Met het oog op de ambitie om collectieven een rol te laten spelen bij de eco-regeling wordt een regeling afstemming en investeringen grondgebonden groenblauwe architectuur ontwikkeld. Overleg over de afstemming tussen de eco-regeling en het ANLb vindt vooral in 2022 plaats als voorbereiding van de uitvoering van het NSP.
- *Een optimale wisselwerking tussen conditionaliteiten, ecoregeling en ANLb*
  Binnen het NSP is het de doelstelling dat de verschillende regelingen elkaar ondersteunen en dat de regelingen aansluiten bij private initiatieven. Dit laatste is duidelijk een doelstelling, maar is nog geen onderdeel van het NSP en behoort nog verder uitgewerkt te worden. De regels voor stapeling van subsidies zijn:
    1. Indien de activiteit tevens wordt ingezet voor het invullen van een conditionaliteit, wordt daar waar relevant geen inkomensderving toegekend.
    2. Als een activiteit onder de eco-regeling wordt uitgevoerd en die zelfde activiteit wordt op hetzelfde perceel ook in het ANLb opgevoerd, dan kan de activiteit bij de eco-regeling wel meetellen voor het verzamelde aantal punten, maar kan deze niet worden ingezet voor het verantwoorden van uitbetaling van het maximale subsidiebedrag. De activiteit wordt uitbetaald via het ANLb.

  Bij de eco-regeling is stapeling met de GLMC 8 mogelijk.
- *Verplichte brede bufferstroken maken ANLb voor akkerbouw lastig*
  In algemene zin is er in het NSP ruimte gezocht voor steun aan landbouwers om te kunnen voldoen aan verplichtingen die volgen uit de Europese en nationale wet- en regelgeving. Dit is mogelijk door een extra inspanning te vragen die vergoed kan worden met bijvoorbeeld de eco-regeling, het ANLb en/of een investeringsregeling. Zo zijn vereisten die volgen uit het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn, algemeen geldend op landbouwgrond, ongeacht deelname aan de subsidieregelingen van het GLB. In het NSP is juist gezocht naar definities en activiteiten die bijdragen aan het optimaal toepassen van de normen die volgen uit Europese en nationale wet- en regelgeving. Zo zijn er bijvoorbeeld bij GLMC 8 (niet-productief areaal) weegfactoren ingevoerd, waardoor bij een beheerde rand het feitelijke areaal 1,5 keer mag meetellen. Ook is afstemming tussen elementen belangrijk. Daarom wordt de eerdergenoemde regeling gebiedsgerichte samenwerking GBA doelen ingevoerd. Deze regeling maakt afstemming, investeringen en het toekennen van punten in de eco-regeling mogelijk, terwijl de uitbetaling via het ANLb verloopt. Dit is anders dan bij de huidige regels voor stapeling

tussen vergroening en het ANLb. Nu wordt het ANLb gekort bij overlap met een element uit de vergroening. Juist vanwege het belang van afstemming is dit omgedraaid, zonder afbreuk te doen aan het behalen van voldoende punten om mee te kunnen doen in de eco-regeling. Op deze wijze wordt getracht om het doelbereik op akkerland te vergroten, en het invoeren van nieuwe normen kosteneffectief en doeltreffend te laten zijn. Dit wordt dit voorjaar tevens getoetst in een praktijkproef, wat nog tot bijstellingen kan leiden.

- *Duidelijkheid over afstemming contractduur ANLb en eco-regeling en continuering beheer en tijdpad besluitvorming*
  De doelstelling is deze zomer duidelijkheid te geven over wat in 2023 mogelijk is binnen de eco-regeling. Daarnaast wordt de landbouwers gevraagd in het najaar, voorafgaand aan de daadwerkelijke deelname, te melden of men gaat deelnemen aan de eco-regeling. Termijnen zullen daarbij beter aansluiten bij de werkwijze van het ANLb, bijvoorbeeld voor het opstellen van een beheerplan. Het is niet mogelijk om voor de eco-regeling een langere termijn dan 1 jaar te beschikken, terwijl de looptijd van een beschikking voor het ANLb volgens Europese regelgeving tussen de 5-7 jaar behoort te zijn. Wel zijn de eco-regeling en het ANLb doelgerichte betalingen. De eco-regeling voor het voldoen aan de ‘schijf van vijf’ en het ANLb voor het voldoen aan de hectares leefgebied. Dit geeft flexibiliteit, zowel bij het ANLb als de ecoregeling. Daardoor bieden de regelingen ook een kans om het beheer in gebieden te versterken, over de regelingen heen. Wanneer de eco-regeling wordt bijgesteld, bijvoorbeeld door het opnemen van extra activiteiten, zal er een inschatting worden gemaakt van het potentiële effect op de ANLb-beschikkingen. Bij de ontwikkeling van de eco-regeling wordt rekening gehouden met de haalbaarheid op een boerenbedrijf, ook bij minder activiteiten. Dit kan bijvoorbeeld door ‘lerend beheren’. Dit betekent dat wordt begonnen met een wat eenvoudiger stelsel, zodat landbouwers met het systeem leren omgaan en de gevolgen van de keuzemogelijkheden voor hun bedrijf begrijpen. Op termijn wordt het systeem versterkt, zowel wat betreft het doelbereik als de keuzevrijheid, bijvoorbeeld door het puntensysteem geleidelijk meer gebiedspecifiek te maken.
- *Doorontwikkeling ANLb*
  In het toekomstig GLB is het mogelijk monitoring en controle anders in te richten. Met het toekomstig GLB wordt een omslag gemaakt van handhaving naar het belonen van goed gedrag. Hierbij wordt uitgegaan van verantwoord vertrouwen. Dit geeft de mogelijkheid om controles anders in te richten, meer programmatisch, en om ook beter aansluiting te zoeken bij de professionaliteit van collectieven, inclusieve de schouw.
- *Extra tijd en budget nodig voor nieuwe rol collectieven en erkenning rol collectieven in governancetraject*
  Veranderingen in het NSP, niet alleen bij het ANLb maar ook bij de eco-regeling en conditionaliteiten, hebben een direct effect op de administratieve organisatie en de ICT die BoerenNatuur voor de collectieven beheert. Voor het ondersteunen hiervan vinden in het implementatietraject gesprekken plaats, inclusief gesprekken over de additionele kosten voor collectieven die hiermee samenhangen. Daarbij is de rol van BoerenNatuur een andere dan de rol van de collectieven. De collectieven zijn eindbegunstigden van de subsidie. BoerenNatuur is echter naast spreekbuis voor de gezamenlijke collectieven, en als beheerder van de ICT en administratieve organisatie ook een belangrijk onderdeel in het vormgeven van het uitvoeringsproces, inclusief de borging van een EU-conforme uitvoering. Met het oog hierop is het logisch dat BoerenNatuur waar relevant deel zal

uitmaken van de governance-structuur. BoerenNatuur is na al betrokken bij het implementatietraject.
- Door BoerenNatuur zijn in een bijlage bij hun zienswijze nog wat specifieke punten aangedragen, die binnen de kaders van het NSP met name betrekking hebben op beleidskeuzes in de implementatie. Graag gaan we met BoerenNatuur in gesprek over de mogelijke invullingen, zodat een optimale werkwijze wordt bewerkstelligd. Een eerste voorzet voor onze inzet bij die gesprekken is al in bovenstaande reactie meegenomen.

Natuurmonumenten (mede namens LandschappenNL, Vogelbescherming Nederland en Wereld Natuur Fonds) constateert dat de overheid sinds de invoering van het Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (ANLb) een plafondbedrag voor de beschikbare gelden hanteert. In het concept NSP groeit de oppervlakte voor ANLb van 110.000 ha naar 135.000 ha, wat niet genoeg zou zijn voor de transitie naar een natuurinclusieve vorm van (kringloop)landbouw. Ze wijst op de hoge animo onder agrariërs om deel te nemen. Een stijging van de overheveling kan agrarisch natuurbeheer stimuleren. Wel dient vooraf goed bepaald te worden, waar de inzet van de middelen het meest effectief is.

Reactie:
De ruimte voor het stimuleren van beheermaatregelen ter ondersteuning van klimaat en leefomgeving wordt in het toekomstig GLB sterk uitgebreid. Dit niet alleen door een toename in budget voor het ANLb, maar ook door het invoeren van de eco-regeling en een nieuwe samenwerkingsregeling voor Veenweide en het bufferen van Natura2000-gebieden. Om een effectieve inzet van middelen te borgen is juist gekozen voor verschillende interventies. Bij de eco-regeling ligt de focus op het in algemene zin verduurzamen van de bedrijfsvoering, met regionale accenten. Bij het ANLb ligt de focus bij biodiversiteit (veelal vogelsoorten), het versterken van het cultuurhistorisch landschap en de doelen klimaat en water. Op basis van evaluaties, scenariostudies en bijvoorbeeld het Aanvalsplan grutto is er veel kennis over gebieden en effectieve maatregelen. Provincies verwerken dit in hun natuurbeheerplannen, waardoor een effectieve inzet van middelen kan worden geborgd. Bij samenwerking zijn de maatregelen en gebieden nog niet altijd uitgekristalliseerd en/of is de deelnamebereidheid nog onvoldoende. De doelstelling met de samenwerkingsregeling is om dit tijdens de volgende GLB-periode te ontwikkelen, waarna de maatregelen en gebieden bijvoorbeeld opgenomen kunnen worden in het ANLb. Juist deze gelaagdheid in grondgebonden interventies waarborgt een effectieve inzet van middelen, die wordt ondersteund door het stimuleren van kennis, afstemming en investeringen.

De Vereniging Noardlike Fryske Wâlden pleit voor:
- *het instellen van marktconforme- en kostendekkende beheervergoedingen;*
- *het instellen van jaarlijkse inflatiecorrecties op de beheervergoedingen;*
- *het instellen van meerjarige beheervergoedingen (langer dan 1 of 6 jaar), die structureel onderdeel uitmaken van de exploitatie van de onderneming zodat ondernemers dit in hun meerjaren bedrijfsplannen kunnen opnemen.*

Reactie:
De berekeningswijze voor maximale vergoedingen per activiteit is gelijk aan de berekeningswijze tijdens eerdere GLB-periodes. Die berekeningswijze is in 2021 geactualiseerd en wordt voor het NSP elk jaar geïndexeerd. Uitgangspunt van de berekening

van het maximaal toegestane steunbedrag is een vergoeding op basis van extra kosten, gederfde inkomsten en een vergoeding voor transactiekosten. Voor de inkomstenderving is uitgegaan van de productiederving als gevolg van het uitvoeren van beheermaatregelen, de toename van arbeid en het saldo van exploitatie. Nederland is een vrij klein land, waardoor er voor gekozen is dit als één regio te zien, met een referentiebedrijf per grondgebruik. Nieuw is dat voor bouwland verschillende vergoedingen gelden voor bouwplannen in gebieden met overheersend klei- en zandgrond. Bij de berekeningswijze van maximale vergoedingen is dus het uitgangspunt dat deze kostendekkend zijn, en concurrerend met de teelt van een regulier gewas. Het doorberekenen van fluctuaties in maximale vergoedingen kan op verschillende manieren: door het invoeren van een inflatiecorrectie en/of het herzien van vergoedingen bij uitbreiding of hernieuwd beschikken. Gezien de uitbreiding van budget tijdens de komende GLB-periode, zoals dit in het NSP is opgenomen, is nu gekozen voor de tweede invulling. Het voordeel van deze tweede invulling is dat daarmee het budget door de overheid maximaal kan worden ingezet, zonder bij voorbaat rekening te houden met buffers vanwege een mogelijke inflatiecorrectie. Het NSP geeft overigens wel ruimte voor een inflatiecorrectie.
Daarnaast pleit de vereniging Noardlike Fryske Wâlden voor het instellen van meerjarige beheervergoedingen die structureel onderdeel uitmaken van de exploitatie van de onderneming zodat ondernemers dit in hun meer-jaren bedrijfsplannen kunnen opnemen. Een ANLb-verbintenis duurt in lijn met de Europese regelgeving tussen 5 – 7 jaar. In het NSP kunnen lidstaten een langere periode vaststellen voor bepaalde soorten verbintenissen. Dit kan onder meer door erin te voorzien dat zij na afloop van de eerste periode jaarlijks kunnen worden verlengd, indien een dergelijke langere periode nodig is voor het bereiken of handhaven van bepaalde voordelen voor het milieu of het dierenwelzijn.
Hierbij geldt wel dat elke nieuwe programmaperiode van het GLB, de ANLb-verbintenissen behoren te worden aangepast aan de nieuwe Europese kaders. Daarnaast behoort een beschikking te worden ontbonden en hernieuwd beschikt, wanneer door uitbreiding van areaal het verschil tussen de oorspronkelijke beschikking en de uitbreiding meer dan 20% bedraagt. Bij dit laatste is een voorwaarde dat het oorspronkelijke areaal in de beschikking op een ecologisch effectieve wijze terugkomt. Gezien de voorgenomen uitbreidingen bij het ANLb zal het eerder voorkomen dat beschikkingen met instemming van het collectief tijdens de looptijd worden ontbonden, dan dat zij langer van kracht zijn. Overigens, de doelstelling is juist om continuïteit in beheer in een gebied te waarborgen en waar wenselijk uit te breiden. Het werken met collectieven draagt daaraan bij. In een gebied wordt vaak gewerkt met één beschikking per leefgebied en vinden er vaak op gebiedsniveau wijzigingen plaats, juist omdat de ambitie bij een gebiedsgerichte aanpak toeneemt. Zolang dat het geval is, ligt het eerder voor de hand om beschikkingen aan te passen aan het nieuwe ambitieniveau dan om in het ANLb de looptijd van de verbintenissen nog langer te maken.

Relatie met conditionaliteiten en eco-regeling

Natuurmonumenten (mede namens LandschappenNL, Vogelbescherming Nederland en Wereld Natuur Fonds) vreest dat door de conditionaliteit voor bufferstroken te verbinden aan het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn, de deelnamebereid afneemt en waardevolle landschapselementen als akkerranden plaats zullen maken voor eenvoudige grasranden. Natuurmonumenten pleit ervoor om maatregelen die uitstijgen boven de basisverplichtingen financieel te ondersteunen. In dat verband wordt verwezen naar de door de vorige minister toegezegde investeringsregeling landschapselementen, ter waarde van 40 miljoen euro per

jaar. Ook worden de voornemens gemist om bij te dragen aan de doelen van het Aanvalsplan Landschapselelementen om in het landelijk gebied 10% groenblauwe dooradering te realiseren.

Reactie:
Het NSP ondersteunt de visie dat met het toekomstig GLB voldoende stimulans moet worden gegeven aan boeren om waardevolle landschapselementen op zijn minst in stand te houden en waar mogelijk te versterken. In lijn met het Aanvalsplan landschapselementen is de ambitie 10% groenblauwe dooradering op landbouwgrond. Deze ambitie vereist een uitbreiding van het huidige areaal. Daarvoor zijn in het NSP meerdere instrumenten inzetbaar. Welke instrumenten dit zijn, wordt beschreven in hoofdstuk 7 ‘Eco-regeling’ onder het kopje ‘Afstemming met andere onderdelen NSP’. Daar is ook toegelicht hoe het Aanvalsplan landschapselementen in het NSP is verwerkt.
De door de vorige minister toegezegde investeringsregeling landschapselementen, ter waarde van 40 miljoen euro per jaar, is als zodanig niet opgenomen in het NSP. Er is voor gekozen om investeringen in de aanleg van landschap in aanmerking te laten komen voor financiering uit meerdere samenwerking- en investeringsregelingen, afhankelijk van het type element en gebied. Voedselbossen kunnen bijvoorbeeld worden ondersteund door een productieve investering, terwijl voor streekeigen landschapselementen gebruik gemaakt kan worden van de samenwerkingsregeling afstemming en van grondgebonden regelingen. Daarnaast bieden de samenwerkingsregeling voor veenweide en Natura2000, de integrale gebiedsaanpak en LEADER ruimte voor investeringen in landschap. Dit zal tijdens de implementatie nog verder te worden uitgewerkt.

De Coöperatie Collectief Hoeksche Waard *vreest dat het NSP geen krachtige impuls geeft aan de verdere ontwikkeling van biodiversiteit maar die eerder ondermijnt. Dit wordt veroorzaakt door GLMC 4 en GLMC 8, waardoor productief areaal verloren gaat. Verder is er sprake van een onevenredige verdeling van de vergroeningsopgave tussen de akkerbouw- en de veehouderijsector. Deze ongelijkheid wordt nog eens versterkt door de onevenredige toewijzing van middelen uit de 2e pijler voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer.*

Reactie:
Door de waardevolle inzet van het CCHW is er in de Hoekse Waard een waardevol groenblauw akkernatuurnetwerk (GB ANN) ontstaan. De doelstelling van het NSP is om dit te ondersteunen, in plaats van te frustreren. Met de invulling van GLMC 4 wordt waar mogelijk aansluiting gezocht bij de invulling van het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn. De invulling die daarin gekozen is, wordt wettelijk verplicht, ook buiten het GLB.
In algemene zin is er in het NSP ruimte gezocht om aan de ene kant verplichtingen die volgen uit regels uit de Europese en nationale wet- en regelgeving te ondersteunen. Dit wordt gedaan door een extra inspanning te vragen die betaald kan worden uit bijvoorbeeld de eco-regeling, het ANLb en/of een investeringsregeling. Aan de andere kant is de doelstelling dat op termijn de landbouw ruimte houdt voor haar kerntaak, het produceren van voedsel, maar beter in balans met klimaat en leefomgeving. Hierbij speelt een groenblauw akkernatuurnetwerk een belangrijke rol. Het GLB wil dit ondersteunen. Voor de akkerbouw zijn er op verscheidene plaatsen in het GLB aanpassingen gedaan. Bij de eco-regeling zijn er verschillende eco-activiteiten die boeren kunnen uitvoeren om meer bij te dragen aan de doelen voor bodem en lucht, water, klimaat, biodiversiteit en landschap. Daarnaast wordt

binnen het ANLb, naast biodiversiteit, sterker ingezet op het doel klimaat. Dit is een doel dat aansluit bij de akkerbouw, bijvoorbeeld door het versterken van koolstofboeren. Deelname is vrijwillig. Omdat deze activiteiten extra inspanning vragen, staat er ook extra subsidie tegenover. De berekeningswijze voor deze vergoedingen is geactualiseerd. Hierbij wordt voor de akkerbouw vanaf 2023 onderscheid gemaakt in gebieden met een bouwplan dat hoofdzakelijk is gericht op zand of klei, waardoor er een betere differentiatie in vergoedingen ontstaat, gekoppeld aan de kosten. Precisielandbouw en kleinschalig cultuurlandschap zullen pas na 2023 worden opgenomen in de eco-regeling. Daarvoor moet de overheid eerst de controleerbaarheid verbeteren. Precisielandbouw en kleinschalig cultuurlandschap kunnen vanaf 2023 wel worden ondersteund door het subsidiëren van investeringen. Daarnaast zijn definities aangepast en weegfactoren van toepassing verklaard, waardoor activiteiten die een grotere bijdrage leveren aan bijvoorbeeld biodiversiteit, minder ten koste hoeven te gaan van productieve landbouwgrond. Oevers waarover de agrariër het beheer voert, tellen daarbij bijvoorbeeld ook mee als invulling voor GLMC 8a (Niet-productief areaal). Daarnaast zal het GLB, en dan met name de eco-regeling, in samenspraak met agrariërs verder worden ontwikkeld, zodat deze beter aansluit bij de agrarische praktijk dan nu.
Om deze ontwikkeling te ondersteunen is er tevens ruimte gemaakt voor pilots. We hebben dus op verschillende manieren de ruimte gezocht om de akkerbouw meer te ondersteunen. In het ingediende NSP is die ruimte aanwezig. Deze zal via de nationale besluitvorming verder worden ingevuld.

De noordelijke agrarische collectieven CMG, AND en ANOG geven aan, dat zij als collectieven in onzekerheid zijn over hoe het ANLb wordt vormgegeven, en hoe de relatie met conditionaliteiten en de eco-regeling wordt ingevuld. Toegespitst op de akkerbouw constateren ze onder andere dat duidelijkheid zeer belangrijk is, zowel inhoudelijk in relatie tot andere regelgeving dan het GLB, als ook voor de planning. Een voorbeeld daarvan is de invulling van GLMC 7 in relatie tot de 2 op 5 teelt en landschapselementen. Dit kan een negatief effect hebben op deelnamebereidheid voor de instandhouding van akkervogels. Gevraagd wordt daarom extra aandacht te besteden aan communicatie en aan ondersteuning door extra subsidies en kennisoverdracht (via vouchers). Specifiek wordt gevraagd om slaperdijken als niet-productief areaal mee te kunnen tellen in het kader van GLMC 8 en het beheer en onderhoud van deze slaperdijken als eco-activiteit toe te voegen. Tevens verzoeken de indieners om bij de eco-regeling rekening te houden met gebiedspecifieke kenmerken.

Reactie:
In feite wordt gevraagd om duidelijkheid, zodat de collectieven met agrariërs in gesprek kunnen gaan voor de invulling van mozaïeken ter ondersteuning van het behoud en herstel van akkervogels. In het ingediende NSP is daarover opgenomen dat het de ambitie is om het oppervlak landbouwgrond dat valt onder het ANLb met 10.000 ha uit te breiden. Met de grauwe kiekendief als boegbeeld draagt het ANLb op de open akkers duidelijk bij aan de instandhouding van akkervogels. De onduidelijkheid bestaat met name ten aanzien van de mogelijkheid om grondgebonden regelingen te stapelen. De doelstelling vanuit het GLB is om de verschillende regelingen elkaar te laten versterken. Streven is om nog voor komende zomer duidelijkheid te geven. Daarvoor worden verschillende communicatiemiddelen zoals webinars en regionale bijeenkomsten ingezet. Ook wordt nog een praktijktoets uitgevoerd en

wordt een rekentool ontwikkeld, die met landbouwers wordt getest. Deze rekentool bevat niet alleen de eco-regeling, maar ook de conditionaliteiten en het ANLb. Dit moet agrariërs helpen bij het maken van keuzes en kan de collectieven helpen bij de uitleg aan de landbouwers. De rekentool maakt op een toegankelijke manier inzichtelijk wat de effecten zijn van het bouwplan en van extra activiteiten op de subsidie.
Voor wat betreft het voorbeeld van gewasrotatie en 2 op 5 teelt, is in de verordening van het NSP vastgelegd dat er inderdaad ieder jaar een ander gewas op hetzelfde stuk grond geteeld moet worden. Een volgteelt met een vang- of rustgewas na de hoofdteelt binnen hetzelfde jaar wordt ook beschouwd als rotatie. Dit houdt dus in dat twee jaar achter elkaar eenzelfde hoofdteelt mogelijk blijft, mits er tussendoor een volgteelt wordt ingezaaid dat blijft staan tot de volgende hoofdteelt.
Daarnaast kunnen slaperdijken worden beschouwd als landbouwgrond, mits een landbouwer het beheer voert en deze dijken passen binnen de definitie landbouwgrond. Het beheer kan dan met de eco-regeling worden ondersteund, bijvoorbeeld als kruidenrijk grasland. Ze kunnen ook onder voorwaarde meetellen als invulling van GLMC 8a (niet-productief areaal), mits gelegen naast bouwland. Tevens komen er in het begin bij de eco-regeling twee schijven van vijf. Eén schijf voor gebieden met een bouwplan met hoofdzakelijk zand en löss en één schijf voor gebieden met een bouwplan met hoofdzakelijk klei en veen. Bij deze schijven wordt rekening gehouden met gebiedspecifieke kenmerken. Op termijn is het de doelstelling de schijven gebiedsgericht te optimaliseren, gelijktijdig met het invoeren van extra activiteiten.

Overige aspecten

Provincie Zeeland stemt er mee in dat de focus niet alleen uitgaat naar weidevogels, maar naar andere boerenlandvogels. De provincie pleit ervoor dat minimaal 10% van het budget geoormerkt wordt voor boerenlandvogels.

Een agrariër constateert een toename in faunaschade. Hij vindt dit op zich geen probleem, wanneer de compensatie reëel is en niet gepaard gaat met allerhande belemmeringen door regels en procedures.

Reactie:

- Boerenlandvogels is een verzamelnaam voor zowel weidevogels als akkervogels. In het NSP is opgenomen dat naast extra inzet op weidevogels, er wordt ingezet op akkervogels door het beheer in leefgebied open akker uit te breiden naar ruim 10.000 ha.
- Faunaschade wordt in Nederland gecompenseerd door provincies, via het Faunafonds. Het GLB speelt daarbij een marginale rol door het subsidiëren van activiteiten om schade te voorkomen, zoals bijvoorbeeld de aanleg van rasters om predatie van weidevogelnesten te voorkomen. Compensatie van geleden schade aan landbouwhuisdierrassen is via het GLB niet mogelijk.

9. Veenweiden en Natura2000, GBA algemeen

Verhogen waterpeil veenweiden

Natuurmonumenten (mede namens LandschappenNL, Vogelbescherming Nederland en Wereld Natuur Fonds) vreest dat de kleinschaligheid en vrijwilligheid van het gekozen instrument 'samenwerking' in het NSP te weinig bijdraagt aan het verhogen van het waterpeil

in de veenweiden en het doorbreken van de status quo van de landbouw in deze gebieden. De indiener is van mening dat toepassing van Artikel 71 en Artikel 72 meer doeleffectief is.

Indieners pleiten voor het verhogen van het waterpeil. Dit zorgt niet alleen voor minder uitstoot van broeikasgassen, maar is ook gunstig voor weidevogels. Om deze maatregel effectief te laten zijn, moet het wel gaan om een extra verhoging ten opzichte van het huidige waterpeil. Alleen voldoen aan het bestaande peilbesluit is onvoldoende. Het geld dient dan ook te worden gekoppeld aan een harde verplichting om het peil te verhogen.

Reactie:

- Het NSP zoekt een balans tussen het ondersteunen van boeren bij een omslag richting een meer toekomstbestendige bedrijfsvoering en een inzet op gebiedsgerichte urgente doelen, waarvan het verhogen van het waterpeil in Veenweiden een belangrijk doel is. Gezien de verschillen in voortgang in gebieden is er gekozen voor een ‘ingroeimodel’, waarbij primair wordt ingezet op het instrument samenwerking, dat tevens investeringen en beheer bevat. De gebieden zijn niet even ver in het uitwerken en uitrollen van hun veenweideaanpak. De keuze voor samenwerking heeft als effect dat gebieden waar het proces wat langer duurt, ruimte hebben om aansluiting te vinden met gebieden die al verder zijn in hun proces. Daarnaast geeft het de overheid de ruimte om gebiedskaarten en normen beter uit te werken. Bij de gebiedsaanpak is het juist de bedoeling een goede combinatie van samenwerking en integraal gebiedsgericht werken te ondersteunen door:
  1. het maken van een gebiedsplan (of polderplan) tot samenhangende (grondwaterstand verhogende) maatregelen in een peilvak;
  2. ondersteuning van individuele bedrijven via bedrijfsplannen;
  3. uitrol van maatregelen en begeleiding daarbij.

  In een vervolg kan er ook sprake zijn van een inzet via de artikelen 71 en 72. Aangezien deze artikelen niet primair gericht zijn op klimaatdoelstellingen en de verplichtingen die daaruit voortvloeien, vergt dit wel nog nadere afstemming met de Europese Commissie. Bij wijze van notificatie van het NSP kan er in een later stadium alsnog voor worden gekozen deze instrumenten in te zetten.
- Met de gebiedsgerichte samenwerking ter versterking van aanpak Veenweide en Natuurherstel stikstof worden twee onderdelen beoogd:
  a. Steun voor het maken van een integraal gebiedsplan voor veenweidegebieden en in overgangsgebieden Natura2000. Dit met als doel om tot een duurzamere, meer biodiverse en natuur-inclusieve landbouw en andere vormen van landgebruik te komen (voorbereiding);
  b. Meerjarige steun voor coördinatie, delen van kennis, beheer en investeringen ten bate van de uitvoering van dit plan (uitvoering) en evaluatie/advies voor een toekomstige invulling van het beleid voor een verhoogd waterpeil in veenweidegebieden, en ter vermindering van de stikstofuitstoot in Natura2000-gebieden.

  Bij een subsidie voor samenwerking, inclusief investeringen en beheeractiviteiten, zijn de subsidiabele kosten altijd bovenwettelijk en kan er dus alleen een vergoeding worden gegeven voor een peilniveau dat hoger is dan het peilbesluit.

Stromest / vaste mest

Zestig agrarische ondernemers vragen zich af hoe het mogelijk is, dat nergens in de stukken het woord stromest dan wel vaste mest voorkomt? Het gebruik van stro is goed voor

dierenwelzijn en dat van stromest (vaste mest, ruige mest, stalmest) is goed voor het verhogen en verbeteren van de organische stofgehalte van de bodem en daarmee de structuur van de bodem en de biodiversiteit. Zij vertrouwen erop dat dit een plek krijgt in de conditionaliteiten en eco-regeling en ook wordt beloond.

Reactie:

- Dat de woorden ‘stromest’ of ‘vaste mest’ niet in het NSP voorkomen, klopt voor de samenvatting van het NSP waarop de zienswijze betrekking heeft. Het betekent echter niet dat stromest en vaste mest over het hoofd zijn gezien. In het in december 2021 bij de Europese Commissie ingediende NSP komt het wel voor, zij het ook daar heel summier. Dat heeft te maken met het feit dat het NSP in veel gevallen op hoofdlijnen blijft.
- In de zienswijze wordt aangegeven dat stromest (vaste mest, ruige mest, stalmest) een belangrijke functie heeft, met name ter bevordering van dierenwelzijn en het organische stofgehalte in de bodem. Daarom zou de productie en het gebruik van stromest tot uiting moeten komen in de uitwerking van de conditionaliteit. Daarnaast zou ter stimulering van het gebruik van stromest (vaste mest, ruige mest, stalmest) productie en gebruik van stromest ook tot uiting moeten komen in de eco-regeling met een bijbehorende beloning.
- Het gebruik van stro draagt inderdaad bij aan bevordering van dierenwelzijn en stromest (vaste mest, ruige mest, stalmest) draagt ook bij aan het organische stofgehalte in de bodem.
  Wat betreft de conditionaliteiten in het NSP komt ruige stalmest terug bij GLMC 6 (minimale bodembedekking). Hier is het toegestaan om als alternatief voor een verplichte groenbemester op een perceel dat uit productie is genomen, de bodem te bedekken met ruige stalmest, rekening houdend met artikel 4, leden 1 t/m 5 en 12 van het Besluit gebruik meststoffen.
  Daarnaast draagt het gebruik van ruige mest bij aan de biodiversiteit als voedselbodem voor bijvoorbeeld weide- en akkervogels. Voor dit laatste doel is er ook nu al subsidie mogelijk binnen het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb).
- Het gebruik van ruige mest heeft duidelijke voordelen voor de bodemstructuur. Daarom is het wellicht ook een na te streven activiteit in de eco-regeling. Inmiddels is het initiatief genomen om de activiteit mee te nemen in de praktijkproef voor de eco-regeling, die in maart/april 2022 van start gaat. Daarbij wordt zowel gekeken naar de doeltreffendheid, inpasbaarheid als controleerbaarheid. Met name dat laatste is momenteel bij het ANLb tijdrovend. Er wordt daar gewerkt met meldingen, en vervolgens vindt steekproefsgewijs een controle plaats in het veld. De doelstelling is om dit eenvoudiger in te richten, bijvoorbeeld door een combinatie van areaalmonitoring en geotag-foto. Dit is in 2023 echter nog niet gereed.
- Tot slot kan worden gemeld dat, zoals wellicht al bekend is, in het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn extra ruimte wordt gecreëerd voor toepassing van ‘organische stof rijke meststoffen’ (zoals compost en strorijke mest).

Agroforestry

Agrobosbouw NL merkt op dat de term agroforestry in het NSP niet vaak voorkomt en dus van een goede verankering geen sprake is. Dit is in tegenspraak met de uitgave LNV en provincies uit november 2020 (‘Bos voor de toekomst, Uitwerking ambities en doelen landelijke Bossenstrategie en beleidsagenda), waarin de ambitie staat te onderzoeken hoe in het GLB-NSP agroforestry verankerd kan worden en de ambitie om te komen tot een goede

afbakening, tot een definitie van landbouwgrond die agroforestry stimuleert en door agroforestry te ondersteunen uit de 1e én 2e pijler.

Reactie:

- Zoals in zienswijze wordt opgemerkt, komt het begrip agroforestry in de ter inzage gelegde versie van het NSP niet vaak voor. Dit heeft als oorzaak dat agroforestry een begrip is, wat een verscheidenheid van combinaties van landbouw en houtopstanden inhoudt. In het NSP is er voor gekozen om de verschillende verschijningsvormen te benoemen. Mede daardoor zijn de mogelijkheden om agroforestry en landschapselementen via het GLB te ondersteunen sterk verruimd. Zo is in het NSP de definitie van subsidiabele landbouwgrond verruimd, waardoor landschapselementen naast percelen meetellen als subsidiabele landbouwgrond, en er meer bomen op akkers en grasland mogen staan (van 50 naar 100 bomen per ha). In het geval van permanente teelten zijn bovendien meer bomen per hectare toegestaan. Voedselbossen worden momenteel beschouwd als permanente teelt, waardoor deze in aanmerking komen voor de basisbetaling. Verder is in het nieuwe NSP voorzien in interventies voor houtopstanden, waaronder vergoedingen voor beheer via de eco-regeling en het ANLb. Ondersteuning van investeringen in de aanleg van agroforestry is mogelijk via de interventie voor productieve investeringen; investeringen in kennis kunnen worden ondersteund via de interventie Kennisverspreiding en informatie. Voor de aanleg van landschapselementen-elementen wordt de interventie Samenwerking niet-productieve investeringen ingezet. Overigens komt het woord agroforestry veel vaker voor in de versie van het NSP die in december 2021 bij de Europese Commissie is ingediend; juist om de verbinding tussen begrippen wat duidelijker weer te geven.

10. Dierenwelzijn

De Dierenbescherming pleit voor een integrale systeemwijziging in de veehouderij, dat beter is voor mens, milieu én dier. Voorgesteld wordt de zes leidende principes van dierwaardige veehouderij van de RDA op te nemen in het NSP, KPI's op te stellen, een impactanalyse voor het voorgenomen beleid uit te voeren en dierenwelzijn z.s.m. op te nemen in de eco-regeling.

Reactie:

- In het NSP is dierenwelzijn integraal opgenomen, door te borgen dat GLB-interventies geen voorziene negatieve uitwerking op dierenwelzijn hebben en indien mogelijk bijdragen aan dierenwelzijn. Indien een interventie betrekking heeft op de veehouderij, zal dierenwelzijn worden meegewogen via voorwaarden, doelen of selectiecriteria. Bij nieuwe beleidsvoornemens, plannen, voorstellen, etc. wordt de meetlat kringlooplandbouw, zoals beschreven in het realisatieplan visie LNV, gebruikt als hulpmiddel om afwegingen te maken. Eén van de afwegingen betreft dierenwelzijn. Dierenwelzijn houdt in ieder geval in het borgen van goede voeding, goede omgeving, goede gezondheid, natuurlijk gedrag, positieve emotionele toestand (Five Domains model, Mellor, 2016) en de intrinsieke waarde en integriteit van het dier. Dit komt overeen met de zes leidende principes die de RDA in haar zienswijze dierwaardige veehouderij benoemt.

Binnen LNV wordt in samenwerking met stakeholders gewerkt aan indicatoren (KPI's), die gebruikt kunnen worden om vooruitgang te meten op het gebied van dierenwelzijn. Stakeholders worden daar bij betrokken. Hierbij wordt ook gekeken naar de samenhang met het GLB in de uitvoering.
De intentie is om in 2022 al voorbereidingen te treffen, om zo in 2023 zo snel mogelijk te kunnen starten met de pilots diergebonden eco-regeling en daarover onder meer met de dierenbescherming in overleg te treden.

11. Eiwitstrategie

Een agrariër pleit voor de ondersteuning van de eiwittransitie, door ruimere bouwplannen met daarin ook eiwitgewassen als veldbonen, erwten, lupine, klavers. Deze gewassen zijn gunstig voor de bodem, het milieu, biodiversiteit en energie. Om de gewenste eiwittransitie werkelijk van de grond te krijgen is een financiële stimulans nodig waarbij het saldo minimaal totdat van dat van aardappelen wordt opgetrokken. Ook wordt een heffing op geïmporteerde voedereiwitten voorgesteld.

Reactie:

- Het belang van eiwitgewassen voor verduurzaming van de landbouw en de beperkte omvang van de teelt van eiwitgewassen door het lage rendement wordt onderkend. Het NSP stimuleert de teelt van eiwitgewassen via de conditionaliteit en de eco-regeling, waarbij agrariërs worden beloond wanneer ze een aantal duurzame praktijken toepassen. De teelt van eiwitgewassen valt daaronder. Daarnaast biedt het NSP mogelijkheden om met projectmatige steun voor investeringen, kennisoverdracht en innovatie de teelt van eiwitgewassen rendabeler te maken (kostenverlaging, opbrengstverhoging, nieuwe gewassen). Bijvoorbeeld door steun voor de ontwikkeling en het testen van nieuwe eiwitteelten, eiwitketens en vernieuwende investeringen voor teeltvoorzieningen, zoals zaai- en oogstmachines voor eiwitgewassen. Dit naast steun aan projecten die gericht zijn op innovatie en het informeren en coachen van landbouwers over de teelt en afzet van eiwitgewassen.

12. Kennis en innovatie

Natuurmonumenten (mede namens LandschappenNL, Vogelbescherming Nederland en Wereld Natuur Fonds) merkt op dat er al ontzettend veel goede kennis aanwezig is. Men maakt zich echter zorgen dat de kennis en de extra middelen niet op het boerenerf landen. Er wordt gevreesd voor nieuwe vloedgolven van brochures en websites waarbij boeren en tuinders door het bos de bomen niet meer zien. Ook is de ervaring van de afgelopen zeven jaar dat de regelingen vanuit de twaalf provincies sterk versnipperd waren met hoge instapeisen. Er wordt op aangedrongen om de coördinatie van de openstellingen zodanig te organiseren dat de instrumenten vraag-gestuurd worden vanuit de boeren- & tuinderspraktijk en vanuit de markt, met oog voor de symbiose tussen economie en ecologie, overheid en bedrijfsleven, praktijk en wetenschap. Erkende brancheorganisaties zouden hun operationele programma's meer moeten richten op kennis en innovatie en verder zouden boeren en tuinders een grotere zeggenschap moeten krijgen in multidisciplinair (Europees) onderzoek.

Reactie:

- De ingediende interventiemaatregelen voor kennis en innovatie (op basis van artikel 77 en 78 van de verordening) gaan niet over kennisontwikkeling via onderzoek. Deze interventiemaatregelen zijn juist bedoeld om bestaande kennis beter op het boerenerf te krijgen en innovaties van onderaf te ondersteunen. Ervaringen in het huidige POP3+ en met de SABE regeling geven aan dat daar vanuit de landbouwpraktijk ook veel behoefte aan is. Met deze inzet vanuit zowel het rijk als de provincies worden ondernemers geholpen om de omslag te maken naar een duurzame en toekomstbestendige landbouw. Dit doen we door gecoördineerde openstellingen zowel landelijk als via de provincies. Dat is maatwerk per bedrijf, waarbij ook de kennis van de boer essentieel is. Vandaar ook dat via bedrijfsplannen, demobedrijven, persoonlijk advies en coaching ondernemers hierbij ondersteund worden. Via de innovatiemaatregel EIP worden (groepen) ondernemers uitgedaagd om zelf slimme oplossingen te zoeken voor hun bedrijf.